Aflevering 7. November 1913.

ereformeerd Theologisch Tijdschrift

Redactie-adres: Dr T. HOEKSTRA te Kampen.

RKENNINGSGROND VAN DEN KANON. *)

DOOR

DR. S. GREYDANUS.

edachtig aan den eisch: te praesta virum, waar de rechte niet is, heb ik, toen een meerbevoegde zich niet geven de uitnoodiging, om tot U te spreken over de canonische stie, meenen te moeten inwilligen. Echter vroeg ik terstond te inperking.

e canonische quaestie toch is zeer uitgebreid; veel te omgrijk om in zoo kort tijdsbestek, als hier voor hare behandebeschikbaar gesteld kon worden, zelfs enkel in hoofdzaken maar eenigszins naar behooren uitgewerkt te worden.

Vaar het bij haar om gaat, is u bekend. De gegrondheid er belijdenis: „alle deze boeken alleen ontvangen wij voor g en kanoniek, om ons geloof daarnaar te reguleeren, daare gronden en daarmede te bevestigen; en wij gelooven zonder ge twijfeling al wat daarin begrepen is" [1]), komt hierbij in erzoek. Ook afgezien nu van de vraag naar etymologie en uik van *canonisch*, sluit „de canonische quaestie" in zich en omtrent den aard van het gezag van den Kanon, hoever dat gezag uitstrekt, van welken omvang de Kanon is, welke deelen zijn, hoedanige samenstelling hij heeft, e.a.; welke n, elk voor zich, genoegzame stof voor een belangrijk opstel en [2]).

s prealabele quaestie echter, welke daarom vóór alle andere

Referaat, uitgesproken op de vergadering der *Vereeniging van ikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, gehouden te cht den 15en en den 16en September 1913.

onder de oogen gezien moet worden, doet zich de vraag v
hoe wij over de canonische quaestie met hare onderdeelen
oordeel vormen zullen? M.a,w. welken maatstaf wij daarbij
leggen moeten, op welken grond onze meening te rusten h
met welke gegevens de quaestie uitgemaakt moet worden

Eén van twee toch: de Kanon wordt terecht, óf ten onr
als Goddelijke autoriteit erkend: hij is Gods Woord, óf h
Gods Woord niet. Wat hij niet is, kunnen wij hem niet
ken; wat hij wel is, kunnen wij hem niet ontnemen; in
zelven is hij, wat hij is. Maar wat hij inzichzelven is, dat
hij ook voor ons zijn, daar moeten wij hem ook voor ho
en erkennen [4]).

Waaruit nu kunnen wij weten, wat de Kanon is? M.a.w
welken grond aanvaarden wij, of hebben wij den Kanon te
vaarden, als het onfeilbare Woord van God? [5])

Verloope het onderzoek naar dezen erkenningsgrond van
Kanon in drieën: dat wij eerst de geschiedenis in dezen na
daarna de onvastheid van sommige „gronden" aanwijzen, e
laatste den eenig goeden grond noemen.

De Kanon is eene historische grootheid. Van eeuwen
reeds dateert hij; en ook heeft hij zelf eene geschiedenis d
gemaakt, om tot zijn vollen omvang te komen. De H. Sc
viel toch niet op eenmaal als een volledig boek van Ge
tot Openbaring uit den hemel, noch werd zij op zekeren
zoodanig door iemand ergens gevonden, terwijl er tevoren
der menschen niets van haar bekend was, noch bestond;
allengs ontstond de Kanon, groeide hij uit, en verkreeg hij
delijk die grootte, waarin wij hem nu bezitten.

Hierover bestaat geen verschil [6]).

Doch omtrent den loop dier historie vormt men zich uit
loopende voorstellingen. Geloofde men vroeger vrij algem
— ofschoon er in onderscheiden eeuwen ook andere opva
gen bestonden, — dat Mozes de boeken Genesis—Deuteron
um geschreven had, zij het ook met uitzondering van en
inlasschingen of toevoegingen van andere hand en uit later
dat Jozua kort daarop in schrift was gebracht; dat successiev
ook de volgende boeken des O. T. ontstonden, geschreven d
hen, wier werk zij zich noemen; terwijl men aangaande somm

eene andere wijze het auteurschap uitzoeken moest [7]; zoo-
na Maleachi geen geschrift meer onder de boeken des O.
bonds opgenomen heette te zijn [8]; in den loop der vorige
w begon men daarentegen met eene gansch andere beschou-
g te komen. Had Mozes al geleefd, en Israël uit Egypte
eleid, zoo moest men toch niet meenen, dat hij de auteur
van Genesis-Deuteronomium; want die boeken ontstonden
later; waren ten deele composities uit andere werken; had-
herhaalde omwerkingen ondergaan; Leviticus dagteekende
t uit den tijd der Babylonische ballingschap. De Wet ging
aan de Profeten vooraf, maar omgekeerd hadden eerst de
feten gesproken, en was op den grondslag van hun arbeid
olgens de Wet opgebouwd, die haar uitgewerkten vorm
t na Jeruzalems verwoesting door Nebukadnezar, en in het
l der wegvoering ontving. Ook bij vele andere boeken des
T. zou aan een later ontstaan, aan samenstelling uit onder-
eiden bronnen, aan belangrijke invoegingen en redactiewij-
ngen gedacht moeten worden [9]).
eze omkeering in zienswijze hangt samen met gemis aan
chten omtrent de O. T. Schriften uit de eeuwen vóór Chris-
geboorte. Buiten hetgeen de O. T. Schrift zelve mededeelt
gaande haar opkomst en erkenning, weten wij daarvan wei-
af. Hierdoor verkreeg de fantasie groote vrijheid van be-
ing. Toen men daarom het geloof in de H. Schrift als
ls Woord verloren had, en zich van het gezag der overle-
ng losmaakte, kon men naar hartelust zelf eene constructie
rent het ontstaan der O. T. Schriften opstellen op een voor-
net bewustheid of onbewust aangenomen wijsgeerig dogma:
lit geval het evolutie-geloof [10]).
laar ook moest heel deze constructie in hare ijlheid open-
worden, toen in latere jaren allerlei opgravingen in het
ten, in Egypte en elders, meer kennis gaven van volken,
oonten, bekwaamheden, geschiedenissen, uit de vroege eeu-
, over welke in het O. T. gehandeld wordt. Een gansch
r licht ging daarmee voor menigeen op over het O. T. [11]).
kwaardige overeenkomsten tusschen hetgeen de opgravingen
het licht deden komen, met wat de O. T. Schrift te lezen
t, werden opgemerkt. Zoo ging het critische hoogtij af,

maar komt thans een religionsgeschichtliche vloedgolf op, die O. en N. T. beide overstroomt, en wezenlijk heel den telijken Godsdienst verzwelgen wil: de H. Schrift zou gr deels slechts bevatten, wat uit der volken mythologie, s woelingen, aspiraties enz. langs velerlei kanalen in haar s gevloeid was[12]).

Vanwege dit gemis aan buiten-canonische berichten aang de boeken des O. T., zijn wij omtrent bijna alle eeuwen Christus aangewezen op de O. T. Schrift zelve, om te c zoeken, op welken grond men toen die boeken erkende a kleed met Goddelijk gezag. Vindt men de critische bes wing over het ontstaan der boeken van het O. T. vrij sp tief en weinig steekhoudend, zoodat men geen genoegz grond ziet voor zoo latere dateering dezer geschriften a die stelt, dan heeft men zelfs voor al de eeuwen, waar O. T. boeken respectievelijk ontstonden, geene andere bro enkel die O. T. Schrift zelve. Van tevoren laat zich e reeds vermoeden, dat het resultaat van dit onderzoek maa ring zal zijn. Men stond destijds in dezen toch als in het leven: d. w. z. dat er telkens weer nieuwe profetische en nische geschriften bijkwamen. In zulken tijd treedt het pra beslissen als bij intuitie of instinctief voelen op den voorg terwijl het discursief speculeeren of bedaard wikken en w op den achtergrond komt. Daarbij is het Oostersch ka sensitief en impulsief eer dan reflexief. Ook stond men de vraag der erkenning allereerst bij de personen zelven, d Godsmannen optraden[13]): nam men hen als zoodanig aan volgde het geloovig aannemen hunner geschriften geleic Eindelijk ligt het minder in de strekking der H. Schrift, o zoodanige menschelijke overwegingen voortestellen. Zij b Gods Woord, zegt wat betaamt, of doet, wat vervalt, uit h gezichtspunt bezien, maar houdt zich met louter mensc oordeel als zoodanig minder bezig.

Gaan wij de O. T. boeken na, dan vinden wij mededeeli waaruit wij zien kunnen, dat deze of andere geschriften vaard werden als Gods Woord[14]), of niet aanvaard[15]); aangaande de nadere vraag, op welken grond van overw men die erkenning rusten liet, volgt geen uitdrukkelijk antw

kens het N. T. erkenden ook onze Heiland [16]) en Zijn Apos- 1 [17]) de O. T. Schrift in haar deelen en inhoud als Gods ord; maar wat hen deed besluiten om alzoo te doen, wordt gezegd. Het geloof in de O. T. Schrift blijft klaar; de d van dat geloof wordt niet blootgelegd.

enmin geschiedt dit in andere geschriften, die korter of er tijd vóór Christus' geboorte, of in de eerste eeuw na geboorte, onder de Joden uitkwamen [18]). Slechts Josephus kt eene uitzondering, omdat hij het stellen van niet-canone geschriften beneden de boeken van het O. T., verklaart het ontbreken van eene doorgaande profeten-opvolging [19]): mede aangegeven is, dat een later Profeet zijne sanctie nken moest aan een boek, dat voorafging, uit welke sanctie dan als Gods Woord gekend worden kon.

illen wij uit het medegedeelde eene conclusie trekken, dan len wij kunnen zeggen, dat blijkbaar bij den Heere en Zijne pelen en wie hartelijk in de O. T. Schrift als Gods Woord ofden, de indruk harer divinitas zóó levendig was, dat zij e behoefte gevoelden, eenig onderzoek te doen naar andegrond, waarop hun geloof zou moeten steunen [20]); terwijl phus ter verklaring wees naar zekere overlevering, welke gepeld zou hebben.

et de N. T. geschriften staat het ten deele een weinig rs. [21]) Zij omspannen in hun ontstaan veel kleiner tijdkring, ijl ook andere lectuur opkwam, die er soms bijna gelijkg mee verscheen. [22]) Spoedig werden zij meerendeels algen in de kerken erkend als heilige Schrift, hoewel men over ge eerst later tot algemeene overeenstemming kwam [23]). n welk beginsel van canonisatie gehuldigd werd, d. i. op en grond men eenig geschrift als canoniek of heilig erkenof niet aanvaardde, komt dikwerf weinig aan het licht. het laat zich denken, dat wie de Apostelen en hunne ewerkers ontvingen als gezanten van Christus (II Cor. 20) en dienaars van God (II Cor. 6 : 4), en hun woord aanen als het woord van God (I Thess. 2 : 13) [24]), geen bezwaar en, om tevens hunne brieven en geschriften te aanvaarden Goddelijke Schriftuur. Mocht wel eens twijfel kunnen rijzen, enig schrijven *metterdaad van hen* was [25]), het sprak van-

zelf, dat wie hen in hun ambt erkende, ook de geschriften in der waarheid van hen afkomstig waren, als heilige Sc accepteerden. De autoriteit, aan het gesproken woord tc kend, kon moeilijk aan het geschreven woord geweigerd den.

De erkenningsgrond van de N. T. geschriften was derl destijds ook voor zeer velen een rechtstreeksche, persoonl men stond tegenover de Apostelen en dienaren van Chri die met een gezaghebbend woord optraden. Tot één van werd men genoopt: om òf hen te erkennen, òf hen te ver pen. Naar de innerlijke gesteldheid van ziel was, viel de slissing [26]); soms ging eene duidelijk merkbare crisis voora Maar daarmede was tegelijk beslist over de waarde, waarin houden zou, wat van hen in schrift ontvangen mocht wor Voor anderen, die niet in persoonlijke aanraking met de A telen en hunne helpers kwamen, kreeg de zaak een eenigs ander aanzien. Omdat ook andere geschriften ingang zoch bleek eene keur noodig over circuleerende lectuur [28]). In eerste plaats was toen vereischte voor erkenning: inner overeenstemming met het gepredikte woord [29]); doch ook de kerkelijke overlevering hare stem hooren. Age iam, perc ecclesias apostolicas, apud quas ipsae adhuc cathedrae apostolo suis locis praesidentur, apud quas authenticae literae eo recitantur, zegt Tertullianus [30]). Zelfs lag het voor de hand, deze kerkelijke traditie steeds beslissender invloed moest oefenen, en allengs scherper toegespitst werd. Si constat id ve quod prius, id prius quod et ab initio, ab initio quod ab a tolis: pariter utique constabit, id esse ab apostolis tradi quod apud ecclesias apostolorum fuerit sacrosanctum [31]). Origenes, wiens arbeid voor den Kanon niet onbelangrij legt de kerkelijke overlevering groot gewicht in de schaa Ook Eusebius [33]) en Athanasius [34]) rekenen met de kerke erkenning, welke laatste op de Synode te Rome in 382, er aansluiting aan deze, op die te Hippo Regius in 393, e Karthago in 397, zeker ook wel formeel de Kanonafsluiting vaststelling voor de Westersche en de Afrikaansche kerken l doen bepalen [35]). Augustinus ook voelde behoefte aan s door kerkelijke gemeenschap [36]), en leerde, dat gevraagd m

rden naar het oordeel van de meeste en de aanzienlijkste ken [37].

venwel schijnen deze mannen meer een paedagogisch karak- toegekend te hebben aan het gezag der kerkelijke traditie. sommige van hunne uitspraken schemert een diepere grond r Kanonerkenning door. Titutabit autem fides, si divinarum pturarum vacillat auctoritas, schrijft Augustinus [38]. *Αὐτάρ- μὲν γάρ ἐισιν ἁι ἁγίαι καὶ Θεόπνευσται γραΦαί πρὸς τὴν ἀληθείας ἀπαγγελίαν*, stelt Athanasius [39]. Terwijl Origenes t, dat wie met aandacht de profetische reden ter hand neemt, het lezen zelf van die, welke hem spannen, eene Goddelijke ieling ervaart, waardoor hij overtuigd zal worden, dat deze r woorden Gods gehouden reden, geen menschengeschrif- zijn [40].

Maar kerkelijke overlevering en autoriteit stegen voortdurend aanzien. Gregorius de Groote drukte zich reeds uit op eene ze, dat het gezag van zekere kerkelijke concilies even hoog am te staan als dat van sommige N. T. geschriften [41]. En l openbaart zich ook in de Middeleeuwen nog verschil van nswijze en waardeering inzake den gezagsgrond der H. hrift [42], maar toch werd de kerkelijke en pauselijke hoogheid overheerschender, zoodat de Roomsche kerk ten laatste tegen- er de Hervorming haar steunpunt nam in traditie en paus- m [43], als zoude de H. Schrift hare autoriteit quoad nos ont- nen aan de kerk met hare overlevering en hierarchie in papale minatie, inplaats van fundament te wezen ook voor de kerk haar arbeid [44]. Die „Bibel allein" (ohne T.) gilt dem Pro- tantismus als „Formalprincip", wie die Solafides-Lehre als laterialprinzip", wogegen der Katholizismus in der T. eine eite, mit der Bibel ebenbürt. Glaubensquelle verehrt . . Die rche ist nicht aus der Bibel, sondern die Bibel aus der Kirche rvorgegangen . . . Aber selbst das geschriebene Wort bedarf r Auslegung durch die T. Denn die Bibel als totes Buch kann eder die Göttlichkeit ihres Ursprung authentisch bezeugen, ch sich selbst autoritativ nach ihrem wahren Sinn auslegen . . über beides entscheidet vielmehr eine lebendige, von fehlb. Lehrautorität getragene T. [45]. Die Thatsache der bi- . I(nspiration) kann nicht aus inneren Kriterien erschlossen

werden. . . Die Traditionslehre allein enthält einen nach k Anschauuing vollgült. Beweis für die I. aller Bücher Alten Neuen Test.s [46]).

De Hervorming had eene andere opvatting: zij nam h positie in de H. Schrift zelve. Gansch ijdel is derhalve verzinsel, dat de macht om over de Schrift te oordeelen, rust bij de kerk, zoodat men denken moest, dat hare zekerh afhankelijk ware van dezer beslissing, schrijft Calvijn. Wann de kerk daarom de Schrift aanvaardt en met haar getuigenis zegelt, maakt zij haar niet van onzeker of in eenig opzicht twistbaar, authentiek, maar vereert zij, overeenkomstig den pli van Godsvrucht, haar zonder aarzeling, omdat zij erkent, het de waarheid van haren God is. Quod autem rogant, u persuadebitur a Deo fluxisse, nisi ad Ecclesiae decretum con giamus? perinde est acsi quis roget, unde discemus lucem disc nere a tenebris, album a nigro, suave ab amaro? Non enim scuriorem veritatis suae sensum ultro Scriptura prae se fert, qu coloris sui res albae ac nigrae: saporis, suaves et amarae Daarmede was de H. Schrift duidelijk erkend als autopist wier erkenningsgrond in haarzelve ligt. Toch wist Calvijn, alzoo niet genoeg gezegd was, omdat er bij den mensch v harding en verblinding is [48]), waarom hij behoefte heeft aan werking des H. Geestes, welke hem de H. Schrift in haar wez doet zien en erkennen. Nam sicuti Deus solus de se idone est testis in suo sermone: ita etiam non ante fidem reper sermo in hominum cordibus, quam interiore Spiritus testimo obsignetur. Dezelfde Geest derhalve, die door den mond Profeten gesproken heeft, moet in onze harten doordring om te overtuigen, dat Hij getrouwelijk heeft voortgebracht van Godswege bevolen was (fideliter protulisse quod divini erat mandatum) [48a]).

In gelijken zin schreven ook de andere gereformeerde G geleerden [49]); en naar deze gedachte wordt in de Confess der gereformeerde Kerken beleden [50]). En ofschoon Luther z minder volledig over het punt in kwestie uitliet, en ook Luthersche symbolen niet een afzonderlijk artikel over de Schrift bevatten, was toch zakelijk het standpunt van Luther de Lutherschen dit, dat ook zij alleen de H. Schrift zelve

ındament voor erkenning van haar gezag aanvaardden [51]).

Later daalde het peil van het geestelijk leven in de Kerken, ;aarmede gepaard ging verduistering van inzicht in de God-elijke waarheid. De beteekenis van het testimonium Spiritus ancti werd allengs minder verstaan [52]). Men ging zijn punt van itgang niet geloovig nemen in de H. Schrift zelve, maar buiten aar in de rede. Het rationalisme drong door, hetwelk door et supranaturalisme (in historischen zin) niet weerstaan kon orden, omdat beide in principe samenstemden. Men vroeg : bewijzen, en meende op verstandelijke gronden te kunnen etoogen op overtuigende wijs, het bestaan van God, de wer-elijkheid der bizondere openbaring, de Goddelijkheid der H. chrift. Het geloof zou moeten rusten op redeneering. Men erloor daardoor steeds meer terrein.

Eindelijk begonnen dieper geesten hun woord te spreken.

Kant, Hegel, Schleiermacher e. a. voelden zich niet bevredigd oor het oppervlakkig gebazel in de Aufklärungsperiode, en ieenden, elk op zijne wijze, een hechteren grondslag voor edelijkheid, religie, geloof te leggen. Negatief waren zij het iet het rationalisme eens, dat de H. Schrift niet als autopistos aanvaarden was, en positief kozen zij hunne fundamenteele ositie in den mensch, doch met dit onderscheid, dat Kant wilde itgaan van 's menschen zedelijk besef, Hegel zijn stelsel con-rueerde in het geloof aan het speculatief denkvermogen van en mensch, en Schleiermacher oordeelde, dat 's menschen iodsdienstig gevoel ons de eerste en onwankelbare vastheid ood. Hunne philosophie was alzoo subjectief: het Goddelijk ezag der H. Schrift konden zij niet handhaven [53]). Wie hen olgden, min of meer, kwamen evenzeer tot verwerping der I. Schrift als Gods Woord [54]), of erkenden den Bijbel toch niet ls hoogsten rechter over geloof en denken, niettegenstaande ij het gebruik der termen „H. Schrift" en „Gods Woord" lleven bijhouden [55]).

Ondertusschen was in de vorige eeuw wat men de historische ijbelcritiek noemt, steeds machtiger opgekomen. Sedert Astruc ijne theorie van Genesis-samenstelling, gegrond op waarneming an afwisselend voorkomen van verschillende Godsnamen, ver-ondigd had (1753), en deze daarna door anderen met wijzi-

gingen, uitbreidingen, aanvullingen, overgenomen was, meen men de eerste vijf Bijbelboeken, straks de eerste zes, en verv gens de meeste boeken des O Testaments, in hun vermeend samenstellende deelen te kunnen onderkennen en ontleden. D bronnen- en oorkondenhypothese groeide, in wisselenden vorm al uit. De critiek, litterair, historisch, dogmatisch, ging stee voort. Een gansch ander beeld van het ontstaan, den oude dom, de opeenvolging der O. Testamentische boeken werd g teekend, dan waaraan men van ouds gewoon was. De historisch betrouwbaarheid der Bijbelboeken schrompelde tot magere stu jes ineen [56]). En, zooals bij het afnemen van dit critisch ge duidelijker openbaar wordt, waren bij deze critiek wel voor ee aanmerkelijk deel fantasie en dogmatisch vooroordeel aan h woord; maar al wordt hare beschouwing vervangen door de o komende religionsgeschichtliche zienswijze, daarmede wordt d H. Schrift niet als gezaghebbend Gods Woord herwonnen. D erkenningsgrond van den Kanon moet in den Kanon zelven lig gen, of anders is zijne Goddelijke autoriteit niet te handhaven

Wij komen hiermede tot het tweede punt: om op het onge noegzame te wijzen van gronden buiten de H. Schrift zelve Reeds in het algemeen en a priori laat zich het onvoldoend van zulke gronden inzien. Immers gaat het om de Goddelijk autoriteit der H. Schrift, d. i. om hare divinitas. Blijkt nu d Goddelijke oorsprong der H. Schrift niet klaar uit haar zelve maar moet het geloof in haar Goddelijk auteurschap van elder zijne fundamenteele vastigheid ontleenen, dan wordt daarmed de H. Schrift quoad nos geheel afhankelijk van die andere ze kerheidsbron. De enkele betuiging toch, dat de H. Schrift va God afkomstig en Gods Woord is, geeft niet genoeg, Maa ook moeten wij (dan van die andere autoriteit) vernemen, voo hoever die Goddelijke afkomst strekt, welk gezag wij aan d Schriftuitspraken toekennen moeten, hoe wij die uitspraken o te vatten hebben. In bepaling van omvang en in uitlegging van de H. Schriftuur, zoowel als in de aanwijzing van haren oor sprong, worden wij dan geheel afhankelijk van die gewisheid verschaffende zegsmacht, welke dan in alles de H. Schrift kom te overheerschen, zoodat dezer divinitas steeds geringer beteeke nis voor ons krijgt. Aan de Roomsche kerk valt dit te zien

waar deze er zich niet toe bepalen kon, om alleen de waarborging der divinitas van de H. Schrift aan zich toe te kennen, maar voortschrijden moest, om tegelijk voor zich te handhaven het recht van beslissing, welke boeken in den Kanon behooren, in welke taal de H. Schrift voor ons als hoogste autoriteit gellen zal (latijn), aan welke regelen de interpretatie gebonden zal zijn, onder welke omstandigheden en door wie de H. Schrift gelezen mag worden. En wordt bij andere meeningen, die insgelijks niet in de H. Schrift zelve haar fundament en uitgangspunt kiezen, minder autoritair gesproken, zoo ligt niettemin in haar gelijke strekking: die auszerschriftliche beslissende macht komt dan, en blijft in alles, tusschen ons en de H. Schrift in e staan, waardoor de kennis van dezer divinitas van mindere waarde voor ons wordt.

Dit kunnen wij historisch bevestigd zien. Want ofschoon Rome theoretisch de H. Schrift als Gods Woord erkent, heeft zij haar practisch op den achtergrond doen treden. Zelfs is hare lezing slechts onder zekere voorwaarden geoorloofd [57]). En het rationalisme, de erkenning van de Goddelijkheid der H. Schrift willende gronden op redeneering, moest het Schriftgezag hoe langer zoo meer loslaten, dat er weinig van overbleef. Eveneens ontglipte door de „historische kritiek" aan velen stuk na stuk van de H. Schrift [58]), zoodat men nog wel overvloedig bleef in eerbiedbetuigingen voor de H. Schrift, maar haar geene gezaghebbende beslissing meer toekennen kon [59]), en bevrediging zoeken ging in een onhoudbaar dualisme tusschen geloof en wetenschap [60]). Vele Religionsgeschichtler gaan, als uit den aard der zaak, met minder scrupules te werk [61]).

Apriorisch en historisch blijkt alzoo, dat, wanneer de divinitas der H. Schrift niet uit haar zelve duidelijk kenbaar is noch overtuigend genoeg ons toespreekt, de beteekenis dezer divinitas voor ons grootendeels of geheel wegvalt. Hierbij komt, dat wij, om aan de H. Schrift in meerdere of mindere mate Goddelijke autoriteit toetekennen, Goddelijke vergewissing behoeven, dat zij in ruimer of enger omvang, Gods Woord is. Op welke wijze kan ons nu buiten de H. Schrift die Goddelijke waarborging ontwijfelbaar gegeven worden? Een regressus in infinitum is niet mogelijk. Als nu een andere zegsmacht met evidente dui-

delijkheid van hare bevoegdheid overtuigen kon, waarom moest dan ontkend worden, dat zoodanige klaarblijkelijke divinitas ons uit de H. Schrift zelve tegenstraalt, of althans toespreken kon? Ook aldus blijkt de H. Schrift aangewezen om, zullen wij Goddelijke verzekering van haar divinitas bekomen, zelve deze onbetwijfelbare evidentie te bevatten.

Gaan wij na dit algemeene over tot het bizondere. Rome baseert zich op de traditie [62]). En niemand kan ontkennen, dat deze van groote beteekenis en uitnemend belang is. Door kerkelijke overlevering is het Evangelie Gods tot ons gekomen, en wordt het uitgedragen over het rond der aarde. Het behaagt den Heere om slechts door menschelijke tusschenkomst Zijn Woord den meesten menschen in handen te geven. Behalve deze geschiedkundige beteekenis, behoudt de kerkelijke overlevering ook verder belangrijken invloed tot steun bij het geloof. Vinden wij met ons geloof geene aansluiting bij anderen, dan komt het alzoo op de proef, daarentegen sterkt anderer geloof het onze. Evangelio non crederem, si non Ecclesiae autoritas me commoveret, schreef Augustinus. Deze verklaring geld niet alleen het eerste ontstaan des geloofs, maar blijft ook bij den voortduur van kracht. Doch hoe groote waarde de kerkelijke traditie hebben moge als motief tot en bij het geloof,laatste grond voor geloof kan zij toch niet zijn, want zij is slechts menschelijk. Eene fides humana moge zij kunnen verwekken, maar wie zich ten diepste op haar zou willen verlaten voor het geloof in de divinitas der H. Schrift, zou het menschelijke tot grondslag willen leggen voor het Goddelijke, en daarmede een hecht fundament blijven ontberen. Men kan wel zeggen, dat de kerk en de paus die overlevering als Goddelijk voor ons stempelen [63]). Maar de vraag rijst, wat ons waarborgt, dat zij dit terecht doen? Welk is hun Goddelijk recht, en waarin bestaat hunne bekwaamheid tot deze stempeling? Beroept men zich hiervoor op de H. Schrift, dan blijft de traditie geen laatste grond, of anders heeft men niets dan eene cirkelredeneering.

De verstandelijke bewijsvoering, welke het naturalistisch supranaturalisme bijbracht, vindt haar bizonder vonnis in Rousseau's: que d'hommes entre Dieu et moi! Terwijl tegen het beginsel der Kantiaansche, Hegeliaansche en Schleiermacheriaansche

philosophie te dezer zake geldt, dat de H. Schrift den mensch door de zonde geheel en al verdorven en verduisterd voorstelt [64]), en daarmede de bevoegdheid des menschen ontkent, over haar als rechter te zitten. Zelfs teekent zij ook de wedergeborenen en vernieuwden als nog zoozeer vatbaar voor vergissing, en onderhevig aan schadelijke nawerking van de zonde [65]), dat hun geene plaats toekomen kan boven de H. Schrift. Wil men het beslissende woord over den Kanon laten spreken door de historische kritiek, dan begint men reeds met betwijfeling, en alzoo loochening, van de divinitas der H. Schrift, minstens voor dat deel, hetwelk naar men meent voor die kritiek vallen moet [66]). En dit, bewust of onbewust aanvaard, ontkenningsbeginsel moet wel onmogelijk maken, om de H. Schrift als Gods Woord en autoriteitshebbenden maatstaf te blijven erkennen. Men komt dan steeds tot verdere prijsgeving. Ook deze boom draagt vrucht naar zijn aard. Gelijke fout begaat, wie zijn geloof in de H. Schrift als Gods Woord afhankelijk stelt van resultaten van opgravingen in het Oosten, en van geschiedkundige onderzoekingen der oudheid. Principieel is dan loochening, of althans betwijfeling, van de divinitas der H. Schrift, zij het ook gedeeltelijk, punt van uitgang. Daaruit kan wel voortgaande loochening of betwijfeling voortkomen; maar geloof, op uitkomsten van zoodanig onderzoek gegrond, zou slechts een menschelijken, onzekeren, grondslag hebben, en dat karakter ontberen, hetwelk ons hart met vol vertrouwen zou kunnen doen rusten op de H. Schrift als vaststaande, Goddelijke waarheid. Van hoe groote waarde deze historische onderzoekingen ook zijn mogen, en welke schatten door opgravingen aan het licht gebracht mogen worden, ten aanzien van het doen opmerken der Goddelijkheid van de H. Schrift, kunnen zij slechts secundaire beteekenis hebben. Fundament voor ons geloof met betrekking tot de H. Schrift kunnen zij niet zijn. Dat kan ook de Religionsgeschichte niet met hare ontdekkingen. Overeenkomst en verschil tusschen de openbaring, welke de H. Schrift ons kennen doet, en wat op religieus gebied elders gevonden wordt, moge door haar zichtbaar en duidelijk worden; en het gansch bizonder, eenig en verheven, karakter van Israëls religie, Christendom en Schriftinhoud kome er te meer door uit [67]); ons geloof aan de divini-

tas der Schriftopenbaring moet, om onwankelbaar te kunn zijn, eene hechtere basis hebben, waarbij de gedachte aan ve andering van overtuiging tengevolge van meerdere kennis nieuwe vondsten, per se uitgesloten is.

Zoo blijft het er dus bij, dat de erkenningsgrond van de Kanon niet buiten, maar in de H. Schrift zelve gezocht mo worden, om haar als Gods Woord te kunnen blijven waarde ren. Zelve moet de H. Schrift met haar Goddelijk waarme voor ons treden, of het is tevergeefs, om elders naar bewijze voor hare divinitas te zoeken, en op andere gronden zich vo hare Goddelijkheid te willen verlaten. Door eigen schitteri doet de zon aan elk die oogen heeft, zien, dat zij de zon i niets kan dit zelfbewijs der zon vervangen. Soortgelijk is h met de H. Schrift, die zelve hare autopistie klaar moeten late uitblinken, om de ontwijfelbare wetenschap en verzekerdhei in ons te werken van hare divinitas in oorsprong en weze of deze laatste is van nergens elders met vaste overtuiging i de zielen aantebrengen.

Dit brengt ons tot ons derde punt: de bespreking van de eenig goeden grond voor de erkenning van den Kanon: welk geen andere zijn kan dan de H. Schrift zelve, gelijk zij zich aa ons geeft. Echter moeten wij, dit uitsprekende, terstond o onze hoede zijn tegen misleiding van onszelven en van and ren. Het is toch bekend, dàt van critische zijde beweerd word dat juist zij de Schrift zelve van zich getuigenis laat aflegge om niet aan een vooropgesteld, eigen dogma aangaande de H Schrift te hangen, maar op de H. Schrift zooals zij zichzelv ons aandient, te bouwen. „Wie het boek maar liever niet te hand moet nemen?" vraagt Dr. G. Wildeboer in de Voorred van zijn *Het Oude Testament van historisch standpunt toeg licht;* om te antwoorden: „zij, die aan een beschouwing leer over den Bijbel meer hechten, dan aan de Heilige Schri zelf. Zij toch zijn zóó gewend hun inzichten omtrent de Schri en haar inhoud te vereenzelvigen met het Woord van God, d de lezing van een boek als hier volgt hen slechts bedroeft e teleurstelt" (blz. VI en VII). Wanneer men nu evenwel de inhoud van dat boek vergelijkt met de H. Schrift, dan verwo dert men zich wel, hoe iemand te goeder trouw dergelij

erzekering kon neerschrijven. Ter verklaring zal men wel moeten teruggaan tot een onbewust geloof in de onbevooroordeeldheid der wetenschap, bepaald der „historisch-critische" wetenschap [68]), waardoor niet beseft werd, dat reeds bij den eersten stap, dien men in dezen doet, de beslissende keus geschiedt, welke ten allernauwste samenhangt met de innerlijke overtuiging, die men aangaande de Schrift koestert. Of doet het, om de harmonie, toonschakeering, modulaties, accoorden van een muziekstuk te genieten, niet ter zake, of iemand fijn van gehoor en in het bezit van groote muziekkennis zij, dan wel doof is en zonder gevoel voor den rijkdom der tonenwereld? Is het reeds voldoende, wanneer maar het stuk gespeeld wordt? Zullen wij de uitstraling van het zonnelicht en hare koestering kunnen waarnemen en beoordeelen, dan wordt toch onmisbaar vereischt, dat wij niet dood, noch bewusteloos, noch blind zijn, maar levend, en helder van bewustzijn en gezicht. Laat zich aan neutraliteit als uitgangspunt ten aanzien der H. Schrift denken? [69]) Reeds met betrekking tot de beantwoording der vraag, als hoedanig de H. Schrift voor ons treedt, en op welke wijze wij dat uit te maken hebben, spreekt de geaardheid van ons Schriftgeloof het beslissende woord. Evenmin als op eenig ander punt van den weg van onderzoek en wetenschap, kunnen wij ons bij den aanvang daarvan, van onszelven ontdoen. Het is daarom onmogelijk, om ten aanzien der H. Schrift een standpunt intenemen, dat niet òf door den een òf door den ander dogmatisme of bevooroordeeld genoemd zou worden. Met helderheid dienen wij ons dit in te denken, en het met bewustheid te aanvaarden [70]). Van het allereerste begin tot het einde blijft het voor allen, critici zoowel als anderen, eene zaak van geloof, en daarmede dus van persoonlijkheid en persoonlijke gesteldheid [71]). Of de Schrift, en hoe zij zich aandient als Gods Woord, kan daarom niet beslist worden onafhankelijk van iemands geloof, evenmin als over het gezien worden van eenige zaak gesproken kan worden los en afgedacht van ons gezicht. Echter levert dat geen wezenlijk bezwaar op. Dat een blinde de zon niet aanschouwt, hoe schitterend zij ook schijne, kan toch voor den ziende geen reden wezen om haar opkomen, staan in het zenith, en wegzinken ter westerkim, dat hij waar-

neemt, te ontkennen; zelfs niet al bevond hij zich in het m den van honderdtallen blinden, die allen met beroep op h niet-zien, zijne bewering verwierpen. Reeds zoodra wij d Bijbel opslaan, glanst ons de majesteit der H. Schrift in h Goddelijkheid tegen uit dat machtige aanvangswoord: in d beginne schiep God den hemel en de aarde. Maar voor bewonderende aanschouwing van deze glansrijke majesteit niet onverschillig, hoe gij denkt over dat begin, over het sche pen als een voortbrengen van dingen die er zelfs substanti niet waren, en over het bestaan van God. Loochent gij de drie, dan merkt gij bedoelde Goddelijke heerlijkheid niet o terwijl geen redelijk betoog u dan de rechte geloofsovertuigi bijbrengen, noch deze Schriftmajesteit in het oog doen vatt kan. Door de geaardheid uwer opvatting van deze drie wo den beheerscht uwe waarneming en erkenning van het heil karakter der verkondiging in Gen. 1 : 1. En het soortgelijl gaat door ten aanzien van de geheele Schrift. Gods Woo schittert door zijn eigen licht. Het is niet gelijk aan de maa die slechts weerkaatst het licht dat van elders op haar val maar het heeft zijn beeld in de zon, die glanst door eige lichtuitstrooming. Voor het zien hiervan heeft echter beteek nis de toestand van ons oog.

Op welke wijze straalt nu echter de Goddelijkheid der H Schrift van haar uit? Moeilijk is daarvan eene volledige b schrijving te geven. Bij de zon kunnen wij niet straal vo straal nagaan, om eindelijk alle stralen, welgeteld, samen vatten, en te zeggen: ziehier de volheid van licht, door d zon uitgegoten, op grond waarvan en waardoor ik geloof e weet, dat zij de zon is [72]). Het is gelijk als eene zee van lic en warmte, die van de zon uitstroomt, welker afzonderlijk elementen wij niet alle van elkander onderscheiden en losm ken kunnen, en die ook eerst in hunne eenheid dat overweld gend en heerlijk effect maken, hetwelk wij ervan gevoelen e zien. Ook in dezen staat het soortgelijk met de H. Schri Als eenheid treedt zij voor ons [73]), en eerst in hare eenhe schittert zij met volle Goddelijke majesteit ons in het oog [74]). D eenheid [75]) valt niet tot het uiterste te ontleden, maar besta naar inhoud, vorm, toon, in weerwil van de rijke verscheide

id ook bij dat alles [76]). Men kan ten slotte niet schiften bij H. Schrift, maar ziet zich genoodzaakt om haar in haar heel te aanvaarden, òf te verwerpen [77]). Terwijl de indruk, lken de H. Schrift maakt, zoo machtig blijkt, dat ook wie ar niet als Gods Woord erkennen, toch zich vaak moeilijk n haar gezag ontworstelen kunnen [78]). Duidelijk verklaart zij lk herhaaldelijk en op onderscheiden wijs, het woord van od zelven te brengen, en zelf dat te zijn in zeer specialen n [79]). Van uitdrukkingen als: daarna zeide de Heere, en de eere zeide, zoo spreekt de Heere, en gelijksoortige, is zij l [80]). Dat de Heere Christus het Oude Testament onvoor-ardelijk als God Woord erkende, kan niet worden ontkend, zoekt men de beteekenis hiervan te verzwakken [81]). Ook mt onmiskenbaar uit, dat de H. Schrift pretendeert, historie, arheid, feiten mee te deelen: zij doet zich niet voor als een ek, dat ideeën verkondigt in het kleed van gefantaseerde ge-urtenissen, maar wil beschrijving wezen van wat werkelijk ats greep [82]). En alzoo noopt zij tot eene besliste keus [83]). or neutraliteit blijft geene plaats. De tegenstelling wordt scherp mogelijk: òf die beweringen zijn waar; en dan oet de H. Schrift als Gods Woord in geheel eenigen zin erkend rden; òf zij zijn leugen [84]); en dan mist de Schrift religieuse arde, en moet haar alle hoogere beteekenis ontzegd wor-n [85]). Hierbij komt, dat de H. Schrift tot de conscientie eekt. Door hare diepe menschenkennis treft zij het hart. or het eigen zielsoog legt zij de verborgen roerselen be-affend bloot, of zij weet haar troostwoord zoo zaligend tot t hart te spreken, dat in ontroering met onmiddellijk besef staan wordt: dit is de vinger, dat is de stem van God. orts blijkt de Goddelijkheid der H. Schrift uit hare bevesti-ng in het verleden en in het heden, bij volken en ten aanzien n enkele personen. Bepaalde vervullingen van deze of gene ofetie mogen bestreden worden, de waarheid der H. Schrift mt gedurig uit op velerlei wijs, ten aanzien der oudheid, in n Heere Christus, met betrekking tot persoonlijk ervaren.

Er kan geene sprake van zijn, deze gedachtenreeksen thans der te ontwikkelen. Maar wel moet de vraag onder de oogen zien worden, hoever dit Schriftgegeven reikt. Alle meenin-

gen omtrent menschelijke auteurs en ontstaan van Bijbelboek
welke in strijd komen met wat de H. Schrift zelve diena
gaande zegt of doet weten, worden er verwerpelijk en onho
baar door bevonden. Wel is op zichzelve de kwestie van de m
schelijke schrijvers der onderscheiden Schriftdeelen, en van d
tijd van het ontstaan der verschillende Bijbelboeken, secunda
Maar als de Schrift zegt: en de Heere riep Mozes en sprak
hem uit de tent der samenkomst, zeggende: spreek tot de kinder
Israëls en zeg tot hen (Lev. 1 : 1, 2); Mozes nu en Aär
kwamen tot voor de tent der samenkomst. Toen sprak
Heere tot Mozes, zeggende: maak u op uit het midden v
deze vergadering (Num. 16 : 43, 44); in het eerste jaar v
Belsazar, den koning van Babel, zag Daniël eenen droom,
gezichten zijns hoofds, op zijn leger; toen schreef hij d
droom (Dan. 7 : 1); dan is alzoo elke voorstelling, die feitel
zulks onwaarheid heet, en aangaande auteur of tijd van o
staan eene meening voordraagt, waardoor Mozes of Dan
als oorspronkelijk mededeeler geloochend wordt, geoordeeld

Nu zegt men wel, dat nauwkeurige uitlegging der H. Sch
zelve noopt om eene gansch andere beschouwing over
Schrift voortedragen, dan vroeger algemeen gangbaar was
Maar dat is eene vergissing. Als Dr. G. Wildeboer van
Budde [88]) zegt: „Hij doet ons terecht gevoelen, dat kritisc
analyse in den grond der zaak niet anders is dan kritische (d
streng wetenschappelijke) exegese" [89]), dan heeft hij daarin v
gelijk, dat de kwestie van Schriftopvatting principieel goedde
eene kwestie is van exegese, doch openbaart hij tegelijk arg
loos zijn gemis aan besef en inzicht, dat ook exegese en wete
schap afhankelijk zijn van de innerlijke gesteldheid der persoo
lijkheid [90]). Het is dan ook geene nauwkeurige exegese, d
de critici tot hunne afwijkende voorstelling gebracht heeft, ma
het beginsel, dat zij, met bewustheid òf onbewust, aanhinge
heeft de exegese als instrument in dienst genomen, waardo
men den tekst kon laten zeggen, wat men verkoos, om he
anders te vervormen tot hij voor de gewenschte gedachte-u
drukking pasklaar scheen [91]). Slachtoffer was men van het dogr
der onbevooroordeelde wetenschap en exegese, dat de oog
verblindde. Tot zijne schier alles omkeerende beschouwing

n dan ook eerst kunnen komen, toen men in het evolutie-
iinsel meende gevonden te hebben den sleutel ter opening
de H. Schrift [92]). Terwijl de voorstellingen zich weer wij-
en, nu door opgravingen en ontdekkingen de meeningen
rent het primitieve leven der menschen uit die vroege tijden
uist blijken. De exegese was niet vrij geweest, zooals men
ingebeeld had, maar had als dienares moeten werkzaam
voor de reeds vaststaande overtuiging van den meester.

oo staat daar de H. Schrift ook nu nog in haar geheel. Er
ven moeilijkheden, omtrent welke nader onderzoek en op-
ing zeer gewenscht zijn. Met alle kracht mogen zij voor-
aan en bevorderd worden. Maar kiest men zijn uitgangspunt
rtoe in verwerping van wat de Schrift blijkbaar zelve pre-
leert te wezen, dan behoeft het geene verwondering te wek-
, als men dientengevolge wel tot Schriftvernietiging, maar
tot Schriftverklaring komt.

Ook moet de Schrift zelve het beslissende woord spreken
trent den omvang van den Kanon. Welk boek tot haar be-
rt, welk niet, moet aan haar zelve gevraagd worden. Op
lken grond wij eenig Schriftdeel als Gods Woord te aan-
rden hebben, daarentegen eenig ander geschreven stuk niet
zoodanig erkennen kunnen, moet in principe uit de H. Schrift
e worden opgemaakt. Ook te dien aanzien schittert de
Schrift door haar eigen licht. Kengrond voor haar omvang
ij evenzeer als voor hare autoriteit. Wel hebben wij er mee
ekenen, dat de Schrift zich als een organisme aandient, waar-
dus alle deelen hunne eigen plaats en bestemming ontvin-
, maar die toch niet alle even belangrijk, noch even onmisbaar
. Ons menschelijk lichaam is één geheel. Geen lid daar-
kan gemist worden, of het geheel is geschonden. Doch wij
nen beter een vinger missen dan een oog, en beter onze
ten dan onze longen. Het levensbloed stroomt krachtiger
r ons hart, dan wij het voelen vloeien door onze oogleden.
rtgelijk schittert de canoniciteit uit het eene Schriftdeel klaar-
dan uit het andere. Het boek Esther verschilt in dezen
Jesaja; de tweede brief van Johannes en die aan de Ro-
nen zijn onderscheiden. Hier blinkt het glansrijk van God-
ijk licht, daar moet door ons meer gezocht en geredeneerd

worden. Zulks betreft echter slechts de wijze, waarop wi
divinitas der Schrift met hare onderscheiden deelen in het
mogen krijgen, maar doet hieraan niet te kort, dat de Sc
zelve den grond voor ons bevat om haar te erkennen voor
zij is, en ook om haar omvang te bepalen.

Hoe majestueus en schoon de divinitas der H. Schrift ec
ook uit haar uitschitteren moge, zij alleen is niet voldoe
om ons de H. Schrift als Gods Woord te doen erkennen.
mers is het licht alleen niet genoegzaam om ons te doen z
maar hebben wij daartoe ook noodig een oog dat zien
Dreune ook de donderslag geweldig door de lucht, een do
hoort het niet. Zoo moet daar innerlijke ontvankelijkheid
ons wezen, waardoor wij het uitstralen van de Goddelijkl
der H. Schrift kunnen opmerken, en met bewustheid waarnen
Dat is het testimonium Spiritus Sancti, waar Calvijn van sp
Het is geene Goddelijke verklaring in de ziel, die tot ons z
die Schrift en die boeken of stukken zijn Gods Woord. M
de H. Geest bereidt den mensch innerlijk toe, dat hij gesch
heid komt te bezitten om den Goddelijken glans der H. Sch
waar te nemen, en genegenheid, om metterdaad haar als G
Woord geloovig en gehoorzaam te eerbiedigen. Ofschoon
misbaar noodig tot de erkenning der H. Schrift als Gods Woo
is toch dit getuigenis des H. Geestes niet de grond, waa
ons geloof in haar als het Woord van God rust, maar de kra
en werking, waardoor wij bekwaam en bereid worden, om h
als zoodanig te zien, en die er ons metterdaad toe brengt, h
als Gods Woord te erkennen [93]). „Nauwkeurig gesproken,"
Dr. H. Bavinck, „is het getuigenis des H. Geestes niet de laa
grond, maar het middel des geloofs. Grond des geloofs is
kan alleen de Schrift zijn, of liever nog de auctoritas Dei,
zoowel materieel in den inhoud als formeel in het getuig
der Schrift tot den geloovige komt. De grond des geloof
dus met zijn inhoud identisch en kan daarvan niet . . . lo
maakt en gescheiden worden. De Schrift als woord God
tegelijk het objectum materiale en het objectum formale
geloofs. Maar het getuigenis des H. Geestes is de bewege
oorzaak, de causa efficiens, het principium per quod van
geloof. Wij gelooven de Schrift niet *om*, maar *door* het g

nis des H. Geestes. Schrift en getuigenis des H. Geestes houden zich als objectieve waarheid en subjectieve verzekerd-d, als prima principia en hunne evidentie, als het licht en oog. Eens in hare goddelijkheid erkend, staat de Schrift or het geloof der gemeente als Woord Gods onomstootelijk t, zoodat zij principium en norma is van geloof en van en" [94]).

Dit zegt echter niet, dat de overtuiging aangaande de H. rift als Gods Woord steeds even sterk in den geloovige t; noch, dat hij altoos even helder de divinitas van heel de Schrift en van al haar deelen inziet. Zijne subjectieve ge-dheid wisselt. In zijn geloofsleven is hij voor inzinking vat-r, en veranderlijk. Daarmede hangt ook samen verschil in aring van de werking des H. Geestes. Zoo kan zijn geeste-oog duisterder of helderder zijn, en zijn geestelijk oor scher-of moeilijker hooren. Zijn hart kan gevoeliger wezen, en er openstaan, en zijn verstand ontsloten zijn; doch ook kan r beneveling, ongevoeligheid, verwarring en onverstand bij n wezen. Dientengevolge kan ook de kracht van het geloof de H. Schrift zwakker of sterker zijn, en wordt het waarlijk n en erkennen der geheele H. Schrift als Gods Woord niet ner in zijn volle heerlijkheid genoten en gevonden. Veel daar invloed op uitoefenen. Dit alles doet echter niet te t hieraan, dat erkenningsgrond van den Kanon is de H. Schrift ve, zooals zij naar inhoud en vorm voor ons treedt, terwijl door den H. Geest bekwaamd en gebracht worden om haar nare Goddelijkheid te ontwaren en te erkennen met ootmoe-, God aanbiddend, vast geloof.

AANTEEKENINGEN.

bl. 269 [1]) Nederl. Geloofsbel. art. 5. In zijn *Grundriss* *Geschichte des Neutestamentlichen Kanons* (1901) sch Th. Zahn: Unter dem Kanon versteht der Theolog ohne die nähere Bestimmung desselben als des Bibe nons die Bibel selbst als die Sammlung der Heil Schriften der christlichen Kirche und drückt durch d Bezeichnung der Bibel im Unterschied von anderen Na derselben den Gedanken aus, dasz die in der Bibel einigten Schriften in der Kirche als eine abgeschloss alle anderen Schriften ausschliessende Sammlung von kunden der göttlichen Offenbarung anerkannt wird, we als solche rücksichtlich ihres Ursprungs und Inhalts an Heiligkeit der Offenb rung selbst teilnehmen und d auch für Lehre und Leben der Kirche ein κανων, ein M stab, eine Richtschnur oder Regel sind. Für das gesch liche Verständnis ist wesentlich, dasz die Sache, die so nennen, d.h. eine in der Kirche als maszgebend a kannte Sammlung hl. Schriften, mehrere Jahrhunderte ist, als der Name und Begriff, womit wir sie zu beze nen pflegen. S. 1.

[2]) Dr. G. Wildeboer schreef een werkje van meer anderhalf honderd bladzijden alleen over *Het onts* *van den Kanon des Ouden Verbonds*, (4e dr. 1908) Th. Zahns *Grundriss* bevat een 60-tal pagina's, die e over de geschiedenis van den N. T. Kanon hande Ook zonder nadere aanwijzing wordt de groote bete nis beseft van de vraag, of de H. Schrift autoriteit is leen maar in religieuse zaken, dan wel ook inzake we schap, staatkunde, sociale verhoudingen, haar gezaghebb woord spreekt.

bl. 270 [3]) Ut status quaestionis pateat: non quaeritur: an Sc tura S. sit authentica et divina . . . . sed unde ut nobis innotescat, seu quo argumento nobis constare sit haec divinitas. F. Turrettinus, *Inst. Theol.* loc. II VI, 4.

[4]) Aliud est *Scripturae canonem discernere* et declar aliud *canonem ipsum constituere et authenticum fac* Ecclesiae posterius non potest facere, quod ad Deum lum Scripturae authorem pertinet; sed facit prius, q ministerii est non magisterii: ut aurifex qui scoriam auro secernit, vel qui lydio lapide explorat aurum, dis nit quidem verum ab adulterino, sed non facit esse ver nec quoad se nec quoad nos: ita Ecclesia per exar suum discernit quidem libros canonicos a non canon

et apocryphis, sed tales non facit: nec iudicium Ecclesiae potest authoritatem libris quam per se non habebant conciliare, sed authoritatem iam existentem declarat argumentis a libris ipsis petitis. F. Turret a.w. l. c. qu VI.

[5]) Quaestio ergo redigitur ad hos terminos: *cur seu propter quid credamus Scripturam esse verbum Dei*, seu quo argumento praecipue utatur Spiritus S, ad persuadendum nobis Scripturae divinitatem, F. Turret. a.w. l.c. qu. VI, 9.

[6]) Wel is daar verschil over den omvang van den Kanon, waar de Roomsche kerk ook de Apocryphen als canoniek erkent.

..271 [7]) B.v. Richteren, Ruth, Samuel, verschillende Psalmen, e. a.

[8]) De quaestie van de Apocryphen daargelaten. „Wij hebben slechts 22 boeken, die eene beschrijving geven van den ganschen tijd, en terecht (Goddelijk) geloofd worden," schrijft Josephus. „Vijf van deze zijn van Mozes, die de wetten bevatten, en een verhaal van de ontwikkeling der menschheid tot aan zijn dood. Deze tijd omvat bijna 3000 jaren. Van Mozes' dood tot de regeering van Artaxerxes, die na Xerxes koning der Perzen was, schreven de profeten na Mozes wat er in hun tijd voorviel in 13 boeken". (Deze zijn aldus te tellen: Jozua, Richteren met Ruth, Samuel, Koningen, Kronieken, Ezra met Nehemia, Esther, Jesaja, Jeremia met Klaagliederen, Ezechiël, Daniël, de 12 Kleine Profeten, Job.) „De overige vier houden lofzangen op God en leefregels voor de menschen in." (Het zijn de Psalmen, Spreuken, Prediker, Hooglied.) *'Απὸ δὲ Ἀρταξέρξου μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γέγραπται μεν ἕκαστα. πίστεως δὲ οὐχ ὁμοίας ἠξίωται τοῖς πρὸ αὐτῶν, διὰ το μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προητῶν ἀκριβῆν διαδοχήν.* En hoezeer wij in onze Schriften gelooven, blijkt daaruit, dat, terwijl reeds zoo lange periode voorbijgegaan is, niemand er iets heeft durven bijvoegen, noch van wegnemen, noch in veranderen. Ja, allen Joden is het van hun eerste ontstaan—als—aangeboren, om ze te houden voor openbaringen (*δόγματα*) van God, en daar bij te blijven, en, als het moet, er met blijdschap voor te sterven." *Contra Apionem* I. 8. Vgl. Dr. G. Wildeboer, *Het ontstaan* enz. (1908) blz. 43 vv.

[9]) In populairen vorm geeft deze meening, Dr. A. van der Flier G.Jz., *Vanwaar onze Bijbel?* 1912. De opinies der critici zijn onderling niet dezelfde. Doch sedert Wellhausen stelt men algemeen de Mozaïsche wet na de Profeten, zij het ook, dat brokstukken dier wet uit overoude tijden stammen zouden. „Die Zusammenfassung

der Gesetzeskorpora hat in der Zeit Esras, wenn ni überhaupt vollständig, so doch in allem wesentlichen ih Abschluss erlangt . . . . Aber nicht hat in dieser auch der Abschluss des gesamten A T. stattgefund vgl. die Beweisführung . . . wonach Chron. ca. 30 Chr. geschrieben ist, während noch später wahrschein das B. Esther . . . und sicher das B. Dn . . . sowie B. Qh . . . niedergeschrieben sind. Also schon darn ist mit unrecht gemeint worden . . . dass nach Anga des hbr. A T selbst dieses zur Zeit des Proph. Mal. geschlossen worden sei". Dr. E. König, *Einleitung in Alte Testament* (1893) S 439. Vgl. ook Dr. Ph. J. Hoe maker, *De Mozaische oorsprong* enz. blz. 3—19.

[10]) „Voor 25 jaar . . . werden vrij algemeen de lij gevolgd, door Kuenen, Stade, Welhausen e. a. getrok met groote genialiteit. Het was de lijn van het ev tionisme, volgens hetwelk Israels religie zich rechtlij ontwikkelde van nomaden-religie met zijn animisti daemonen-geloof, via de boeren-religie der Kananees kultuur met zijn vegetatie-kultus, naar de profeten-relig die het ethisch Jahvisme zou hebben voortgebracht eindelijk de wetsreligie, die dan als neerslag der pro tische prediking wordt opgevat. Tijdens dit proces, met veel scherpzinnigheid werd geteekend, zou dan Jahv Israels God, zich van een fetisch-daemon tot volksgod straks tot wereldgod hebben ontwikkeld. In dien doc nairen vorm wordt deze opvatting tegenwoordig wa schijnlijk door niemand meer aanvaard. Niet dit ge als het hoofdbezwaar . . . maar dit: dat men daarbij v de foutieve veronderstelling uitging, dat Israels optred in de wereldgeschiedenis ongeveer aan het begin van kultuurleven staat." Dr. H. Th. Obbink, *De Godsdie van Israel* (*Baarn*, 1912), blz. 1 en 2.

[11]) „de opgravingen, der laatste 25 jaren vooral, hebb elken twijfel weggenomen aan een eeuwenlange voorafga de ontwikkeling in Babel, Egypte, Klein-Azië, Syrië en Pa stina", Dr. Obbink, a.w. blz. 2; vgl. blz. 9/10. Zelfs G. Wildeboer moest noodgedrongen erkennen, dat vroeger zoo stellig verkondigde theorie niet meer ho baar was in dien vorm; vgl. zijne *De tegenwoord stand van het Oud-Testamentisch vraagstuk* (1907), 15. In zijne *Alttestamentliche Studiën* maakt Prof. Ee mans zich los van de school Graf-Kuenen-Wellhaus om te leeren, dat aan Hiskia's hervorming *Leviticus* grondslag lag; met welk beweren Wellhausens construc van dit boek, en op den inhoud daarvan, omvalt.

bl. 272 [12]) Vgl. b.v. P. Biesterveld, *De jongste methode v de verklaring van het Nieuwe Testament*, blz. 8—28.

[13]) Vgl. Deut. 13 : 1 vv. I Kon. 13 : 4; 22 : 24. A

7 : 12, 13. Jerem. 14 : 14; 20 : 2.

14) Joz. 8 : 30—35; 23 : 6 e. a. I Kon. 2 : 3; II Kon. 14 : 6; 22 : 11; 23 : 23. II Kron. 17 : 9; 30 : 16; 31 : 3. Ezra 3 : 2; 7 : 6, 10; 10 : 2, 3. Neh. 9 : 3. Ps. 1 : 2; 19 : 8, e.a. Jes. 2 vlg. m. Micha 4; Am. 1 : 2 vlg. m. Joël 3 : 16; Ob. vgl. m. Jerem. 49 : 7—22; Dan. 9 : 2. „Naarmate de verschillende geschriften des O. T. ontstonden en bekend werden, werden zij ook als gezaghebbend erkend . . . De profetieën werden veel gelezen, Ezechiël kent Jesaja en Jeremia, latere profeten beroepen zich op voorafgaande. Daniël, Cap. 9 : 2, kent reeds eene verzameling van profetische geschriften, waartoe ook Jeremia behoorde." Dr. H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek*, 2e dr. I, blz. 411/412.

15) Jerem. 29 : 1 vv. vgl. vs 24, 27, 28; 36 : 23—26; Hos. 8 : 12.

273 16) Luk. 4 : 21. Marc. 1 : 44. Joh. 7 : 15 vv. Luk. 16 : 29, 31; 24 : 25—27, 45. Matth. 19 : 4 vv.; 22 : 29 vv. e. a. „In den formalen das A T. betreffenden Fragen hat Jesus nicht anders gestanden als seine Zeit. Das A T ist ihm in eben dem Umfang, welchen es damals hatte, heilige, autoritative Schrift. Hinsichtlich der Verfasserschaft, Echtheit und Integrität der einzelnen Bücher hat er gedacht wie seine Zeitgenossen. Historische Kritik am A T. lag ihm wie dem damaligen Judentum fern. Auch in der Bibelauslegung zeigt er Verwantschaft mit der Auslegung seiner Zeit." Dr. P. Feine, *Theologie des Neuen Testaments*, 2 Aufl. S. 35/36.

17) Hand. 1 : 16 vv.; 2 : 16 vv.; 7; 13 : 39: I Cor. 15 : 3, 4. II Tim. 3 : 14 vv. II Petr. 1 : 21, e.a.

18) Moge er iets uit afgeleid kunnen worden inzake omvang en deelen van den Kanon, van geen grond van Kanon-erkenning wordt gesproken; vgl. Dr. Wildeboer, *Het ontstaan* enz., blz. 30—38.

19) Vgl. Aanteekening 8.

20) Ook hunne wijze van uitleggen en citeeren van het O. T. bevestigen dit; vgl. Matth. 19 : 4—6; Joh. 10 : 35; 19 : 37; Gal. 3 : 16; e. a.

21) De Tübinger school, die zich ten aanzien van het N. T. bekend maakte, droeg een schema voor, gevormd naar vooropgezette ideeën, volgens hetwelk sommige N. T. geschriften dateeren zouden uit de gevorderde tweede eeuw; van het auteurschap der traditioneele schrijvers moest zij niet veel hebben. Met zijne massieve kennis handhaaft Th. Zahn de traditie betreffende het N. T. grootendeels; terwijl A. Harnack zich in later jaren nauwer bij haar aansluit dan vroeger.

[22]) Verschillende aanhalingen of mededeelingen
auteurs van niet canonische boeken spreiden licht
stellen eenig perk aan te groote fantasiespeling.
Sammlung der Paulusbriefe läszt sich an der Hand
1 Clemensbriefs (a. 97) und der Briefe des Ignatius
Polykarpus (um 110) bis in die letzte Zeit des 1
hunderts zurück verfolgen." Th. Zahn, *Grundriss*, S.
„. . . die Legenden, wonach der Apostel Johannes
synoptischen Evv geprüft, gebilligt und durch Hin
gung des seinigen ergänzt habe .. . ., enthalten e
Kern, welcher durch die Nachricht des Papias vom U
des Johannes über Marcus, durch das tatsächliche
hältnis des 4 Evangelisten zu den Synoptikern und d
die offenbare Bestimmung des 4 Ev für die Lesun
der Gemeinde-versammlung . . . . als geschichtlich
bürgt ist." ibid S. 40.

[23]) „Aus den in § 3 zusammengestellten Tatsachen
ergibt sich, dasz schon geraume Zeit vor 140 im gan
Umkreis der katholischen Kirche die Sammlung d
Evv und diejenige der 13 Paulusbriefe neben den Sc
ten des A T's gelesen wurden, und dasz noch meh
andere Schriften, wie Ap, AG, in einigen Teilen
Kirche wohl auch Hb, 1 Pt, Jk und Briefe des Jo
der gleichen Ehre gewürdigt wurden." ibid. S. 35.

[24]) Wat niet door allen die tot de gemeente beh
den, gedaan werd: Hand. 15 : 1, 2. II Cor. 11 :
Gal. 1 : 7; e. a. 3 Joh. 9.

[25]) Vgl. II Thess. 2 : 2; 3 : 17.

bl. 274 [26]) Joh. 3 : 19—21.

[27]) Hand. 9 : 6; 16 : 29, 30.

[28]) Marcion gebruikte als maatstaf zijn eigen dog
tiek. „Weder auf geschichtliche Uberlieferungen, n
auf alte Urkunden, die das Ursprüngliche bewahrt hät
hat Marcion sich berufen, sondern hat lediglich
Grund seiner Anschauung vom wahren Christentum
vom Ev des Paulus den kirchlichen Text der Br
kritisirt und mit divinatorischen Kritik den seinigen
gestellt. So auch in bezug auf das Ev. Er baute
Ev auf die Kritik der in der Kirche gebrauchten E
Th. Zahn, *Grundriss*, S. 28.

[29]) „Men zou . . . in de oude kerk deze historis
overlevering . . . niet vertrouwd hebben, indien zij
met de leerstellige overlevering in strijd ware gewe
en in zooverre werkte dan ook eene dogmatische o
levering in de oude kerk mede aan de erkenning
de kanoniciteit der nieuw test. Schriften. Natuurlijk

was de mondelijke overlevering de eerste kenbron van het eigenaardig christelijke . . . . Toen nu de verschillende christelijke gemeenten met elkander in aanraking kwamen, en toen men gemeenschappelijk de leer der verlossing tegen velerlei dwaling moest verdedigen, toen verblijdde men er zich over, dat men deze leer overal mondelijk voortgeplant vond, en men beschouwde deze wezenlijke overeenstemming in de geloofsleer — tegenover de bedoelingen van zelfzuchtige dwaalleeraars — als eene werking des H. Geestes, als een afdruksel van het gemeenschappelijk Christelijk bewustzijn, en men erkende in de mondelijke παράδοσις ἀποστολική of ἐκκλησιαστική den κανων τῆς ἀληθείας, de regula fidei. Wat met dezen geloofsregel streed, werd niet voor christelijk gehouden. En zoo was het natuurlijk, dat men, door de algemeene historische overlevering apostolische Schriften ontvangende, die men uit eene natuurlijke belangstelling in de zaak en om de polemiek tegen de dwaalleeraars met de παράδοσις vergeleek, ook de overeenstemming met de regula fidei als een kenmerk van echte apostoliciteit, van alle werkelijk echt apostolische Schriften beschouwde; eene overeenstemming, die ook bij alle werkelijk apostolische Schriften aanwezig zijn *moest*." H. E. F. Guericke, *Geschiedenis van het Nieuwe Testament*, vertaald door W. Hoevers, blz. 497/498.

In den *Kanon van Muratori* heet het van de Evangeliën: et ideo, licet varia singulis evangeliorum libris principia doceantur, *nihil tamen differt credentium fidei, sum uno ac principali spiritu declarata sint in omnibus omnia*, de (domini) nativitate. de passione . . . . En na de opsomming van N. T. geschriften: fertur etiam ad Laudicenses, alia ad Alexandrinos, Pauli nomine finctae ad haeresem Marcionis, et alia plura, quae in catholicam ecclesiam recipi non potest; *fel enim cum melle misceri non congruit.* En Irenaeus, *adv. haer.* III. 4, schrijft: quia si neque apostoli quidem scripturas reliquissent nobis, nonne oportebat ordinem sequi traditionis, quam tradiderunt iis, quibus committebant ecclesias? Cui ordinationi assentiunt multae gentes barbarorum, eorum qui in Christum credunt, sine charta et atramento scriptam habentes per Spiritum in cordibus suis salutem, et veterem traditionem diligenter custodientes (bij Guericke, a. w. blz. 498).

30) *De praescriptionibus haereticorum* c. 36; bij Guericke a. w. blz. 496/497.

31) Tertullianus, *contra Marcionem*, IV, 5; bij Guericke, a. w. blz. 497. Vgl. daar ook Irenaeus: quoniam valde longum est in hoc tali volumine omnium ecclesiarum enumerare successiones, maximae et antiquissimae et om-

nibus cognitae, a gloriosissimis duobus apostolis, Pet et Paulo Romae fundatae et constitutae ecclesiae eam qua habet ab apostolis traditionem . . . . . per successione episcoporum pervenientem usque ad nos indicantes, co fundimus . . . Ad hanc enim ecclesiam propter potiore principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiar hoc est eos qui sunt undique fideles, in qua semper a his, qui sunt undique, conservata est ea qua est a apostolis traditio (*adv. haer.* III, 3). Toch bleef eers genoemde overeenstemming ook in de vierde eeuw e bij de afsluitende vaststelling van den Kanon gelde „Het gebrek aan eene beslissende historische overlev ring der 2de eeuw was wel is waar nimmer, ook ni in de 4de eeuw, te vergoeden; maar toch deed nu jui destijds eene meer nauwkeurige beoordeeling der Ant legomena volgens de dogmatische *regula fidei*, naar de maatstaf van den kanon der Homologumena, hetgee historisch ontbrak, hoe langs zoo meer minder tellen e het voorhandene hoe langs zoo meer waardeeren; e dit wel des te meer, hoe meer het onderscheid uitkwa tusschen de eigenlijk gezegde Apokryphen, die alleng in aanzien verloren, en de Antilegomena, die in aanzie steeds toenamen. In de leer erkende men hoe lang zoo meer harmonie tusschen Homologumena en Ant legomena." Guericke, a. w. blz. 513.

[32]) Das entscheidende Wort hat bei Orig. die kirch liche Tradition, welche ebenso wie die Entstehung de hl Schriften unter der Leitung der göttlichen Vorsehun steht . . . Die Tradition ist aber nicht nach der derma ligen Sitte einer Einzelgemeinde zu bemessen, sonder durch Anhörung und Prüfung der Urteile aller Gemein den zu ermitteln, Th. Zahn, a. w. S. 41.

[33]) Als ein Zögling der Schule des Origenes erweist e sich dadurch, dasz er in Fragen des Kanons die Stimme aller Kirchen und der ihrer dermaligen Sitte zu Grunde liegenden Tradition angehört wissen wollte. In diese Verhör hat er aber auch die Kirche von Antiochien in ihre jüngsten Entwickelung und die hinter dieser stehend syrische Kirche einbezogen, Th. Zahn, a. w. S. 54.

[34]) Ook hij heeft gedaan als Lucas, zegt hij: ee onderzoek ingesteld παρὰ γνησίων ἀδελφῶν καὶ μαθ ἄνωθεν. „In der Form einer Darlegung dessen, wa schon durch die Apostel in dieser Beziehung festgestel worden und seither üblich ist . . . .", Th. Zahn, a. w S. 59.

[35]) Vgl. Zahn, a. w. S. 68—70.

[36]) Evangelio non crederem, nisi ecclesiae catholica me commoveret auctoritas, *contra Manich.* 5.

275 [37]) In canonicis autem scripturis ecclesiarum catholicarum quam plurium auctoritatem sequatur, inter quas sane illae sint, quae apostolicas sedes habere et epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in scripturis canonicis, ut eas, quae ab omnibus accipiuntur ecclesiis catholicis, praeponat eis, quas quaedam non accipiunt. In eis vero, quae non accipiuntur ab omnibus, praeponat eas, quas plures gravioresque accipiunt, eis, quas pauciores minorisque auctoritatis ecclesiae tenent. Si autem alias invenerit a pluribus, alias a gravioribus haberi, quamquam hoc facile invenire non possit, aequalis tamen auctoritatis eas habendas puto, *de doctrina Christiana*, II, 8.

[38]) *De doct. chr.* I, 37. Vgl. *Conf.* XI, 3: audiam et intelligam, quomodo in principio fecisti coelum et terram. Scripsit hoc Moyses; scripsit et abiit, transivit hinc ad te. Neque nunc ante me est; nam si esset, tenerem eum, et rogarem eum, et per te obsecrarem, ut mihi ista panderet; et praeberem aures corporis mei sonis erumpentibus ex ore eius. Et si Hebraea voce loqueretur, frustra pulsaret sensum meum, nec inde mentem meam quidquam tangeret; si autem Latine, scirem quid diceret. Sed unde scirem, an verum diceret? Quod si et hoc scirem, num ab illo scirem? Intus utique mihi, intus in domicilio cogitationis nec Hebraea, nec Graeca, nec Latina, nec barbara veritas sine oris et linguae organis, sine strepitu syllabarum diceret: verum dicit; et ego statim certus confidenter illi homini tuo dicerem: verum dicis.

[39]) Bij K. R. Hagenbach, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, 6 Aufl. (von K. Benrath), § 119, 3.

[40]) *ὁ δὲ μετ᾽ ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς ἐντυγχάνων τοῖς προφητικοῖς λόγοις, παθὼν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀναγινώσκειν ἴχνος ἐνθουσιασμοῦ, δι᾽ ὧν πάσχει, πεισθήσεται, οὐκ ἀνθρώπων εἶναι συγγράμματα τοὺς πεπιστευμένους θεοῦ λόγους.* bij Hagenbach, a. w. § 32, 9. Vgl. voor lateren Dr. H. Bavinck, *Geref. Dogm.* 2 dr. I blz. 477.

[41]) Sicut sancti Evangelii quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere et venerari me fateor, bij R. Seeberg, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, II, S. 4.

[42]) Vincentius Lerinensis, gest. ± 450, stelde den regel: in ipsa catholica ecclesia magnopere curandum est, ut id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est, *Commonit.* 2. Maar toch wilde hij het geloof bewezen hebben: primum divini canonis autoritate, deinde ecclesiae traditione; *non quia canon solus non sibi ad universa sufficiat*, sed quia verba divina pro suo

plerique arbitratu interpretantes, varias opiniones errore que concipiunt, atque ideo necesse sit, ut ad unam eccl siastici sensus regulam Scripturae coelestis intelligent dirigatur (29), bij E. F. Karl Müller, *Symbolik*, S 105, Thomas Aquinas proclameert de H. Schrift als bron absolute autoriteit der christelijke leer: auctoritatibus aute canonicae scripturae utitur proprie et ex necessitate arg mentando, auctoritatibus autem aliorum doctorum ecclesia quasi argumentando ex propriis sed probabiliter. Inni tur enim fides nostra revelationi apostolis et prophet factae, qui canonicos libros scripserunt, non autem rev lationi, si qua fuit, aliis doctoribus factae (Summ. I 9. a. 8), bij Seeberg, a. w. S. 84. Soortgelijk zegt Bonave tura: auctoritas principaliter residet in s. scriptura qu per spiritum s. est condita tota ad dirigendam fidem cath licam (Brevil. 5, 7), bij Seeberg, ibid. Maar ook schrij hij over eene eventueele pauselijke beslissing aangaan het symbolum op eene wijze, die Seeberg, a. w. S. 8 zeggen doet: . . . wirklich steht neben der autorit scripturae und über ihr die sola auctoritas summi pontifici

Scherper komt het gezag der roomsche kerk uit b Scotus. Schlieszlich ist die römische Kirche die einzig Autorität . . . Auch wenn eine Lehre von jeder sonst ger Autorität und aller vernünftigen Begründung en blöszt ist, musz sie lediglich auf die Autorität der r mischen Kirche hin angenommen werden, Seeberg, a. v S. 132. Abälards uitspraak: nec quia deus id dixera creditur, sed quia hoc sic esse convincitur, recipitur, b Seeberg, a. w. S. 42, leert in beginsel reeds het rationalism

Occam schreef, dat de paus errare potest, doch scriptu sacra errare non potest, bij Seeberg, a. w. S. 153. . . christianus de necessitate salutis non tenetur ad crede dum nec credere, quod nec in biblia continetur nec e solis contentis in biblia potest consequentia necessaria manifesta inferri, bij Seeberg, a. w. S. 177. d' Ailli leerde maioris auctoritatis est assertio scripturae quam asserti ecclesiae christianae, bij Seeberg, ibid. Die heil. Schrif die man, wie allgemein, so auch in diesen Kreisen (t. w van Goch, Wessel, Wiclif) als höchste Autorität ane kannt . . . fängt an als kritischer Maszstab benützt z werden. Nicht nur die Gesetze des Staates . . ., sonder auch die Ordnungen und Ideale der Kirche beginnt ma an ihm zu messen, Seeberg, a. w S. 194. „De merl waardigste en uitgebreidste verhandeling over de leer d Schrift in van Wiclif afkomstig, die daarin zoo stren mogelijk de eenige en goddelijke autoriteit der H. Schri handhaaft, en zegt, dat ze Gods Woord is, nooit lieg Christus tot inhoud heeft en aan alle christenen ter lezin en onderzoeking gegeven is. Het zoogenaamde formee principe van de Hervorming is niet eerst door Luther

Zwingli uitgesproken, maar bestond reeds lang vóór hen zoowel in theorie als in praktijk. De Schrift had in de Middeleeuwen althans formeel, eene onbetwiste heerschappij, Bavinck, *Geref. Dogm.* 2de dr. I. blz. 427.

[43]) Während des Mittelalters standen allerlei wild gewachsene Traditionen in dem harmlozen Ansehen, apostolische zu sein: für dieselben eine Autorität neben und ausser der Schrift bewusst zu etablieren, wäre unerhört gewesen. Daher bezeichnet gerade die Aufstellung der Tradition als eigener Erkenntnisquelle der Wahrheit die Selbstverhärtung des tridentischen Katholicismus, Karl Müller, a. w. S. 105.

[44]) Het Trentsche Concilie (1545—1563) heeft in zijne vierde zitting (1546):

a de traditie met de H. Schrift gelijk gesteld: . . . . nec non traditiones . . . . pari pietatis affectu ac reverentiae suscipit et veneratur;

b de Apocryphen gecanoniseerd;

c aan de Vulgaat het gezag van den grondtekst gegeven: statuit et declarat, ut haec ipsa vetus et vulgata editio... pro authentica habeatur, et quod nemo illam reiicere quovis praetextu audeat vel praesumat;

d de exegese gebonden aan traditie en kerkelijke (= papale) beslissing: decernit, ut nemo suae prudentiae innixus, in rebus fidei et morum, ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium, sacram scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit et tenet sancta mater ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione scripturarum sanctarum aut etiam contra unanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam sacram interpretari audeat, etiamsi euismodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edendae forent.

Ook wat Rome leert van de kerk, doet zien, hoezeer zij het geloof gebaseerd wil hebben op de kerk, en niet rechtstreeks op de H. Schrift. Deus per Filium suum unigenitum Ecclesiam instituit, suaeque institutionis manifestis notis instruxit, ut ea tamquam custos et magistra verbi revelati ab omnibus posset agnosci. Ad solam enim catholicam Ecclesiam ea pertinent ommia, quae ad evidentem fidei christianae credibilitalem tam multa et tam mira divinitus sunt disposita. Quia etiam Ecclesia per se ipsa . . . magnum quoddam et perpetuum est motivum credibililatis et divinae suae legationis testimonium irrefragabile, *Conc. Vat.* S. III, c. 3.

Terwijl de binding voor allen en alles niet aan de H. Schrift, maar aan den paus, vastgesteld wordt in deze omschrijving van de pauselijke macht: si quis itaque dixerit, Romanum Pontificem habere tantummodo officium inspectionis vel directionis, non autem plenariam et

supremam potestatem iurisdictionis in universam ecclesia non solum in rebus, quae ad fidem et mores, sed eti in iis, quae ad disciplinam et regimen ecclesiae per tot orbem diffusae pertinent; aut eum habere tantum pot res partes, non vero totam plenitudinem huius suprem potestatis; aut hanc eius potestatem non esse ordinari et immediatam sive in omnes ac singulas ecclesias, s in omnes et singulos pastores et fideles, anathema s *Conc. Vat.* IV, c. 4.

45) *Kirchliches Handlexikon*, herausgeg. v. Prof Buchberger, II, 2437, 2438 (s. v. *Tradition*, III). Na kath. Auffassung bilden Schrift, überlieferung, u. Kirche lehre zusammen die formelle G(laubensregel), doch s dasz Schrift u. Tradition den Inhalt des Glaubens objec enthalten, u. nur regula fidei remota (auch mediata, co stitutiva, intrinseca) sind, während die Kirchenlehre c in jenen Quellen enthalt. Glaubensdepositum zu glaub vorlegt u. derhalb regula fidei proxima (auch immedia directiva, extrinseca) wird, *Kirchl. Handl.* I, 1711 (s. *Glaubensregel*). Das kirchl. Lehramt fügt dem Form motiv des G.ns kein neues inneres Moment hinzu, sc dern es ist das v. Gott gewählte organ u. ordentl. Mitt das unter Assistenz des Hl. Geistes das *depositum fi* unverfälscht bewahrt, allen allseitig u. mit voller Gewis heit den Inhalt des göttl Wortes bekannt gibt u. in göt Autorität den G.n gebietet, *Kirchl. Handl.* I, 1707 (s. *Glaube, 3.*)

bl. 276 46) *Kirchl. Handl.* II, 96 (s v. *Inspiration*, I). Certu est nos non certo scire quod Deus revelavit nisi ex Eccl siae testimonio . . . credunt catholici id quod credu quia Deus revelavit, Deum autem revelasse credunt, qu Ecclesiam ita dicentem et declarantem audiunt, Bellarn nus, bij F. Turrettinus, a. w. I p. 97/98.

47) *Inst.* I, 7, 2.

48) . . . nisi tamen ad perditam impudentiam obdur erint . . . Imo si puros oculos et integros sensus ill afferimus, statim occurret Dei maiestas . . . ibid I, 7, Vgl. Calvijn op II Tim. 3 : 16: idem ergo Spiritus q Mosen et Prophetas vocationis suae reddidit certior Nunc quoque testatur cordibus nostris, eorum se mir sterio usum esse ad nos docendos. Itaque non miru si plerique de auctore Scripturae dubitent. Nam utcu que illic Dei maiestas se ostendat: non tamen habent oc los nisi qui sunt a Spiritu Sancto illuminati, ut cerna quod omnibus quidem esse debebat, solis tamen elec est conspicuum.

48a) Inst. I, 7, 4.

49) Statuimus S. Scripturae authoritatem non pendêre proprie, etiam quoad nos, ab Ecclesiae, licet verae, testimonio sed Deum ipsum divinam authoritatem omni exceptione maiorem ei indidisse . . . eamque privatim in animis nostris obsignat et confirmat interno Spiritus sui testimonio . . . Nobis igitur certo constat hasce Scripturas a Deo prodisse, et esse vere Θεοπνεύστους, tum ex illarum materia et forma . . . tum ex testimonio Dei per Spiritum, quod in nobis habemus, si in Christum credimus, F. Junius, *Opusc. Theol. sel.* ed. Kuyper, p. 110/111 no. 3, 4. Vgl. *Synopsis Pur Theol.* Disp. II, 31. F. Turret. *Inst. Theol. El.* P. I. loc sec. *de Scriptura* qu. VI, 6.

50) Vgl. Nederl. Geloofsbel. art. 5.

277 51) „Het Woord", sprak Luther, „moet aangenomen worden om *zich zelfs wille,* niet om den wille desgenen die het predikt, al werd het ook door alle engelen verkondigd. Wie het Woord gelooft *om des predikers wil, gelooft niet het Woord en God, maar den prediker* . . . Hierin toch is het onderscheid gelegen tusschen een geloof, dat door God gewerkt is *(fides divina),* en een geloof, dat afhangt van menschelijk gezag *(fides humana),* dat het laatste zich hecht aan den persoon, en het Woord gelooft ter wille van hem die het verkondigt, het eerste daarentegen zich vasthecht aan het Woord, waarin hij God zelven hoort spreken." J. H. Scholten, *de Leer der Herv. Kerk* 4 dr. I blz. 183. Vgl. ibid. blz. 186: *Denn die das Wort des Evangeliums hören, kriegen auch inwendig eine Flamme, dass das Herze spricht: Das ist je wahr, und sollte ich hundert Todten drüber leiden. Wenn man nun fraget: woher weisst du es? dass mann antworte: ich weiss es daher, dass ichs im Wort und im Sacrament und der Absolution höre, und dass mir der H. Geist es eben so im Herzen saget.*

52) Vgl. H. Bavinck, *Geref. Dogm.*[2] I blz. 628.

53) Wenn also gleich eine Schrift als göttliche Offenbarung angenommen worden, so wird doch das oberste Kriterium derselben als einer solchen, sein, „alle Schrift von Gott eingegeben, ist nützlich zur Lehre, zur Strafe, zur Besserung u. s. w." und da das letztere, nämlich die moralische Besserung des Menschen, den eigentlichen Zweck aller Vernunftreligion ausmacht, so wird diese auch das oberste Princip aller Schriftauslegung enthalten, Kant, *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloszen Vernunft,* ed. Karl Kehrbach, S 118. — Daher haben wir bei der ganzen bisherigen Entwickelung des Glaubens nur diesen selbst als in einem erlösungsbedürftigen Gemüt, vermittelst welcher Kunde es auch sei, entstanden, vorausgesetzt, die Schrift aber nur als denselben Glauben

aussagend einzeln angeführt: und hier erst wird von il besonders in ihrer natürlichen Beziehung zur christliche Kirche gehandelt, und die Frage über ihren Untersche von anderen Büchern in Betracht gezogen. Demohne achtet soll jene Methode, welche die Lehre von der Schri voranstellt, geschehe es nun in Bekenntnisschriften od in Lehrbüchern, nicht schlechthin getadelt werden, wer man nur unter dem Erweisen der Lehrsätze aus der Schr nichts anders versteht als die Nachweisung, dasz ein belegter Satz ein echtes und ursprüngliches Element chri licher Frömmigkeit aussage; und wenn nur gehörige Vo sicht angewendet wird, damit es nicht scheine, eine Leh solle deshalb zum Christentum gehören, weil sie in d Schrift enthalten ist, da sie doch vielmehr nur deshalb der Schrift enthalten ist, weil sie zum Christentum gehö Schleiermacher, *Der Christl Glaube*, § 128, 3; ed. 18 Gotha IV, S. 19. Voor Hegel e. a. vgl. Bavinck, Gere Dogm.[2] I, blz. 549 vv

[54]) Modernen genaamd, die sedert het midden der v rige eeuw buiten en in ons vaderland van zich ded hooren. „Wij zijn dus in ons recht, wanneer wij vo houden: de Bijbel is geen boek van God, noch een go delijk boek bij uitnemendheid; hij bezit het bizonde karakter niet, dat men hem nu reeds eeuwen lang hee toegekend", Dr. J. C. Matthes, *De nieuwe richting*[5], 187 blz. 27. „Ook hier nemen wij over wat dezelfde beli denis in dezer voege zegt: „ten tweede, geeft Hij zic zelven ons nog klaarder en volkomener te kennen do zijn heilig en goddelijk woord." Dit beamen wij eve wel met dien verstande, dat naar onze overtuiging . . het „goddelijk woord", de „goddelijke logos", niet „c Schrift" is, maar de geest van God zelf, die in des me schen hart getuigt van de groote dingen Gods. H menschelijk hart, het reine menschelijk hart eerst rech is het boek bij uitnemendheid, door God geschreven Dr. T. Cannegieter, *De moderne richting*, 1908, blz. 2 Vgl. over opkomst en ontwikkeling van het Modernisn hier te lande, Dr. A. M. Brouwer, *De moderne richtin*

[55]) „Hoog staat bij ons *de Bijbel* aangeschreven. H is ons de verzameling dier Heilige Schriften, waarin w Gods Woord... rein en onvervalscht kunnen vinden . De Tubingsche school . . . is verre van gelijk te hebbe Maar al hadde zij gelijk: met één Bijbelboek, of o met vier en acht, valt Hij niet, die leefde en leeft, werk en werkt. Meer dan de getuigenis over Hem is H zelf. Voorts zoeken wij, in de wetenschappelijke beha deling des Bijbels, den middenweg te houden tussch den bijgeloovigen eerbied, alsof God zelf onmiddelli die H. Schriften uit den hemel voor ons had doen nede

dalen, om met angstvallige letterdienst ons aan elk woord vast te klemmen, en tusschen dien hoogmoedigen waan, alsof wij in onzen tijd konden beslissen, wat voor eeuwen door God heeft kunnen of niet kunnen gedaan worden . . . . Eerst maken wij . . . een bepaald onderscheid tusschen *Bijbel* en *Gods Woord*, en weder tusschen het Woord Gods tot Abraham of Mozes of Gideon geschied, en dat, 't welk tot ons wordt gerigt, of het *Evangelie*, en noemen dit Evangelie, in 't Oude Verbond voorbereid en afgeschaduwd, in het Nieuwe volkomen medegedeeld, de Christelijke kern des Bijbels. Dit Evangelie is ons dus ook hoofdzaak . . ." P. Hofstede de Groot, *De Groninger Godgeleerden in hunne eigenaardigheid*, blz. 59 v.

Vgl. voor D. Chantepie de la Saussaye, Dr. H. Bavinck, *De Theologie van Prof. Dr. D. Ch, d. l. S.* 2 dr. blz. 53 v.v.

278 56) Vgl. voor het Oude Testament Dr. G. Wildeboer, *Het Oude Testament van historisch standpunt toegelicht*, 1908.

279 57) „Om misbruiken te voorkomen, heeft de kerk het lezen van de H. Schrift aan zekere voorwaarden verbonden . . . Ook al zijn deze voorwaarden vervuld, blijft toch de lezing der Schrift verboden aan allen, wier geloof of zeden daardoor aan gevaar zouden worden blootgesteld," J. F. de Groot, S. J. *Handleiding bij het kath. Godsdienstonderwijs*, 5 dr. blz. 77.

58) „Door nauwgezet wetenschappelijk onderzoek ben ik tot het resultaat gekomen, dat er in den bijbel verschillende legendarische stukken zijn, — dat naar een oudtijds algemeen gevolgde gewoonte, tal van stukken, hetzij opzettelijk, hetzij bij vergissing aan andere personen toegekend zijn dan die ze inderdaad geschreven hebben, — dat de voorstelling in verschillende geschiedkundige verhalen op bepaalde wijze gekleurd is, enz.", Dr. J. J. P. Valeton, Jr. *Het Oude Testament en „De Critiek"*, blz. 6.

59) „Anders oordeelt de man van ethisch beginsel, omdat de bijbel eene andere beteekenis voor hem heeft. Een andere beteekenis . . . omdat hij het ethisch beginsel aanhangt. Daarom kan de bijbel voor hem geen leerboek zijn en dus ook geen onfeilbaar leerboek . . . De waarde van den bijbel vindt hij daarom hierin, dat dit boek van het leven weet te verhalen en dit op geheel eenige wijze . . . Maar de bijbel is voor hem niet een gezaghebbend boek, dat ons „komt leeren, onderwijzen, wie God is of Christus of de mensch", Dr. A. v. d. Flier, G.Jz. *Het Ethisch Beginsel*. blz. 20, 21.

60) „In mijne brochure van het vorige jaar heb ik o.a.

getracht te laten zien dat men den Bijbel en dus ook h
Oude Testament bezien kan èn uit het oogpunt des g
loofs als Gods Woord, èn uit dat van wetenschappeli
onderzoek als een menschelijk geschrift, en dat beide zi
recht en zijn beteekenis heeft", Dr. J. J. P. Valeton J
Het Oude Testament in het licht van wetenschappeli
onderzoek, blz. 4, 5.

61) Inzoover zij bewust van de stelling uitgaan d
principieele gelijkheid van alle religies.

bl. 280 62) „Welke boeken op Gods ingeving zijn geschreve
welke niet, staat volstrekt niet in de H. Schrift. Dit
dus zeker een geloofswaarheid, die wij alleen uit de ove
levering kennen," J. F. de Groot, *Handleiding* enz. blz. 7

63) „*Wat moeten wij gelooven?*
Wij moeten gelooven alles, wat God geopenbaard hee
en door de H. Kerk te gelooven voorhoudt.
Wie leert ons wat God geopenbaard heeft?
Wat God geopenbaard heeft, leert ons de H. Kerk.
Waaruit weet de H. Kerk wat God geopenbaard heeft
Wat God geopenbaard heeft, weet de H. Kerk uit de H
Schrift en de goddelijke overlevering.
Hoe kennen wij met zekerheid de H. Schrift en de go
delijke Overlevering?
De H. Schrift en de goddelijke overlevering kennen w
met zekerheid door de Katholieke Kerk," *Katechismus*
Christelijke leer, voorgeschreven voor het Bisdom van Haa
lem, door Mgr. A. J. Callier, Bisschop van Haarlem, bl
12, 13.

bl. 281 64) Naar hart.: Gen. 8 : 21; Ps. 51 : 12; Jerem. 17 : 9
Matth. 15 : 19; naar verstand: I Cor. 2 : 14; Rom. 1 : 2
22; 8 : 7; Luc. 24 : 45; Tit. 3 : 3; naar genegenheid
begeerte: Eph. 2 : 2, 3; Gal. 5 : 19—21; Rom. 7 : 2
naar gemoed en gevoel; Ezech. 36 : 26; Eph. 4 : 18, 1

65) II Sam. 7 : 3—5; Matth. 16 : 22, 23; Luk. 24 : 25
vgl. II Tim. 3 : 15—17.

66) „Terwijl de confessioneel door de bijbelcritiek te
slotte al meer in het nauw wordt gebracht . . . staat d
man van ethisch beginsel krachtens dit beginsel vrij, maa
is hij hiertoe in het geheel niet door de kritiek gebrach
of gedwongen. Het voordeel van zijn stelling in deze
dunkt mij zonneklaar", Dr. A. v. d. Flier G. Jz. *H*
Ethisch beginsel, blz. 38.

67) „Mit Recht is darum neuerdings der Charakter de
alttestamentlichen Religion als einer Offenbarungsreligio
im wirklichen Sinne dieses Wortes offen und klar Z.
von Löhr, Alttestamentliche Religionsgeschichte (1906

S. 9 anerkannt worden. Auch das ist bemerkenswert, dasz P. K. Cheyne zu dem Schluszurteil kommt: „No analysis of Prophecy can disregard a certain superrational element in the phenomenon" (The two religions of Israel 1911, p. b)", E. König, *Geschichte der Alttestam. Religion* (1912) S. 118.

283 68) „Kritiek is eene dienende wetenschap, geen leerstelsel, zooals het populaire spraakgebruik dit woord gemeenlijk opzet. Zij is eigenlijk niet anders dan streng wetenschappelijke, historische uitlegging der geschriften. Zij wil den Bijbel voor zich zelf laten getuigen, en verwijdert daarom alle meeningen van latere verzamelaars, afschrijvers en geleerden, die van ons eischen, dat wij de Schrift zullen lezen door hun kijkglas", Dr. G. Wildeboer, *De letterkunde des Ouden Verbonds*, 3 dr. blz. VI. Blijkbaar ontging het aan Dr. Wildeboers oog, dat hij aldus reeds een maatstaf aannam buiten de Schrift, om over haar te oordeelen, volgens welken men, als van verzamelaars, afschrijvers, geleerden afkomstig, terzij schuiven kon, wat men anders niet wist te plaatsen. Vgl. a.w, blz. 125: „Het kritisch onderzoek naar 't ontstaan van den Hexateuch is in den grond der zaak een kwestie van exegese: het bedoelt het O. T. voor zichzelf te laten getuigen. Wanneer men den Hexateuch leest bij 't licht der traditie, dan stuit men op allerlei moeielijkheden. Gaat men over tot de lectuur der andere O. Testamentische geschriften, dan wordt de traditioneele onderstelling zelfs een onoverkomelijke hinderpaal. Daarom kan men 't geheele kritische onderzoek terugbrengen tot deze vraag: hoe moeten de verschillende geschriften en gedeelten ervan chronologisch gerangschikt worden, om de overgeleverde stukken goed te verstaan?" Er werd niets van vermoed, dat reeds de kwestie, hoe te exegetiseeren? principieel alles beslist; en dat ook ter beantwoording dezer vraag reeds alles aankomt op de innerlijke zielsgesteldheid tegenover de H. Schrift. Evenmin werd ingezien, dat de moeilijkheden, waarvan gesproken wordt, voor een groot deel door de „historisch-kritische" beschouwing zelve opgeworpen werden, en alzoo veelszins afhankelijk waren van het geloof betreffende de Schrift. Dit critisch dogmatisme, dat zich onnoozel voor zoo geheel voraussetzunglos uitgaf, komt bij het afgaan van het getij, en in het licht der opgravingen, te helderder in zijne onbewuste bevooroordeeldheid uit.

69) Dit zag ook E. Rupprecht niet in, toen hij in zijne *Einleitung in das Alte Testament* (1898), S. 39, 40 schreef: Welches ist diese Methode? Es ist ganz der gleiche Weg, den eine vernünftige Profankritik einschlägt . . . . Nicht darf bei einer historisch-kritischer Untersuchung, wenn

sie auch gegenüber der ungläubigen Kritik überführer sein soll, ausgegangen werden von einem bestimmte dogmatischen Satze des christlichen Glaubens . . ." O Dr. James Orr bedacht dit niet genoegzaam; *Het Ou Testament* enz., bewerkt door Dr. J. C. de Moor, blz. 1 vgl. de *Voorrede* voor dat werk door Dr. H. Bavinc blz. VIII.

70) Dr. A. v. d. Flier zegt in zijn *Van waar onze B bel?*, dat het onderzoek naar het ontstaan van den Bijb moet zijn onbevooroordeeld (blz. 9); wat echter niet m neutraal vereenzelvigd moet worden (blz. 9); als elk o derzoek aan den aard van zijn voorwerp, i.c. dus a den Bijbel, gebonden is (blz. 10). „Wij moeten dus a den bijbel zelf vragen, wat hij is." Maar de zelfgetuig nissen der Schrift mogen geen punt van uitgang zij „Velen meenen, dat wij hier slechts hebben op te zoek de getuigenissen, die de bijbel van zichzelf geeft, en d wij hiervan moeten uitgaan. Deze weg schijnt mij gehe en al verkeerd". (blz. 10) „Inplaats hiervan meen ik d de aard van den bijbel alleen door een voorafgaand o derzoek kan worden gekend." (blz. 11) Daarmede is h exeptioneel karakter der H. Schrift geloochend, zij zel door het verwerpen van haar zelfgetuigenissen, als onb trouwbaar terzij gesteld, en reeds als Gods Woord ve worpen. Is nu echter iemand het niet eens met de resu taten van Dr. v. d. Fliers onderzoek, en gelooft hij mi der van de H. Schrift, dan ligt dit aan diens *niet-wille* „Dat de bijbel zich geeft als oorkonde der Godsopenb ring wordt door niemand ontkend. Ik wensch echter e stap verder te gaan en te zeggen, dat de bijbel ook o oorkonde der Godsopenbaring is. Naar mijn overtuigir is de bijbel niet te verstaan door wie dit niet erkenn wil. Wij komen daarin gedurig in aanraking met w niet is uit de menschen maar uit God. Wie nu dit ni erkennen wil . . ." (blz. 12). Vgl. ook blz. 6: „Eindeli is duidelijk, voor wie het tenminste niet anders zien w dat Jezus zoo min op dit gebied" (n.m.l. van het auteu schap der H. Schrift) „als op eenig ander van mensch lijke wetenschap, uitspraken heeft willen doen, die vo altijd bindend waren". Dergelijke gezegden getuigen me van geloof in eigen meening dan van genoegzaam do denken.

71) „Verschil van denken berust, waar het waarlijk fu damenteele vragen betreft, niet altijd, zelfs niet in eerste plaats op mindere of meerdere juistheid van *denke* maar vloeit uit verschil van *zijn* voort. Het logisch bewijs daarmede niet losgelaten, maar heeft slechts bewijskrac waar het uitgangspunt in de persoonlijkheid hetzelfde of geldt, en ook daar niet absoluut, slechts aan de pe

pherie", Dr. D. Plooy, *De litteratuur uit den Romeinschen keizertijd op onze Gymnasia*, in *Stemmen des Tijds*, 2en jaarg. 7 (Mei 1913), blz. 727.

284 [72]) Trouwens zouden wij daarmede, zelfs al ware dit mogelijk, nog niet vorderen bij eenen blinde.

[73]) „Zoodra we nu echter de O. T.ische geschriften ook maar oppervlakkig bestudeeren, zien we, dat we tegenover een eenheid staan en een planmatig geheel tegenover ons hebben. Alle boeken des O. T.'s hebben, zij het ook in verscheidenheid van vorm en in verschillende mate, een doorloopende geschiedenis te vertellen, een historie die wordende toch is en zijnde toch wordt. Het is een planmatig geheel, want alle samenstellende deelen worden beheerscht door het denkbeeld van eenzelfde doel. Hier strekt alles zich in blijde verwachting naar den komenden Christus uit. Niet in dien zin natuurlijk, als zou deze verwachting in ieder onderdeel der O. T.ische geschriften even duidelijk aan het licht treden. Hier heerscht geen eenvormigheid maar rijke verscheidenheid. Maar toch eenzelfde gedacht snoert alles aaneen en maakt wet en historie, profetie en poëzie tot een machtig accoord, dat luide getuigt van Israëls hope, waarop alles heenwees en waarin alles zijn volmaking en voltooiing vond. En die eene alles beheerschende gedachte is niet door de bijbelschrijvers in de feiten ingelegd, en niet van buiten aan toegevoegd; ze ligt in de feiten zelve opgesloten en treedt bij den voortgang der geschiedenis steeds meer op den voorgrond, totdat eindelijk „de verborgenheid, die verborgen is geweest van alle eeuwen en alle geslachten" (Col. 1 : 26) in het volle licht treedt in de volheid des tijds. Maar dan is het ook duidelijk, dat in de verschillende gedeelten des O. T.'s eenzelfde geest zich openbaart en dat in het schrijven van Mozes en het spreken van Jesaja eenzelfde Geest werkt, die den arbeid van zoovelen in Israël aan zijn verheven doel ondergeschikt maakt en alles naar eenzelfde einde richt," Dr. A. Noordtzij, *Schriftonderzoek* III, in *de Bazuin*, 1912, no. 10 (8 Maart). Ook de eenheid tusschen Nieuw en Oud Testament is onmiskenbaar, schoon en vol. Daarom moest de critiek er wel op uit zijn, om zoo mogelijk de Schrift te verbrokkelen, en kon zij haar slag eerst recht slaan, toen zij als „litterair-historische kritiek" meende de Schrift in allerlei deelen en deeltjes te kunnen oplossen.

[75]) Welke ten slotte door niemand geloochend kan worden. „De bijbel is zoowel een verzameling van boeken als het boek. Hij is een verzameling van boeken met den meest verschillenden inhoud, die soms zeer ver uiteenloopen en die elk hun eigen geschiedenis hebben. Maar tegelijk is hij één boek, omdat er toch tusschen

allen een wezenlijke samenhang en eenheid is; omdat z zijn opgegroeid uit eenzelfden levensbodem en ten slott dienstbaar zijn aan éénzelfde doel. De aard van die levensbodem en van dit doel is zoodanig, dat wij nie slechts van *één* boek, maar van *het* boek mogen spreken het boek bij uitnemendheid, het boek dat alle andere i waarde overtreft en dat boven alle zich verheft", Dr. A v. d. Flier, *Van waar onze Bijbel*, blz. 225.

bl. 285 76) Zij betreft de Godsopenbaring, de leer der schep ping, van den mensch, aangaande zonde, Christus, toe komst enz. In den geleidelijken voortgang, de ontwik keling en volle ontplooiing der openbaring in de H Schrift komt zij uit. Soms zelfs spreekt van haar, formeel aansluiting van boek aan boek of deel aan deel; vg Jona 1 : 1; II Kron. 36 : 22, 23 met Ezra 1 : 1—3 Obadja met Jerem. 49; Matth. 1 : 23; Luc. 4 : 17 vv. Dan. 9 : 2; II Petr. 3 : 15, 16 enz.

77) Aan de „critiek" ontviel de H. Schrift dan oo steeds meer.

78) Waarom kiest men anders uit haar zijn teksten spreekt in haar woorden, gebruikt haar voorstellinger wil, in meerdere of mindere mate, haar inhoud vasthouden

79) Vgl. Dr. H. Bavinck, *Geref. Dogm.*² I blz. 406-422

80) Ook van de Schrift geldt m. m. wat E. König schrijft, *Geschichte des Reiches Gottes bis auf Jezus Chris tus* (1907) S. 59, 60: „So sehr auch in Wissenschaft und Kunst manchmal ein menschlicher Genius seinem Jahrhun dert vorangeeilt ist, so kann die religiöse Sonderstel lung Israëls doch nicht auf einer genialen Griff Abraham zurückgeführt werden. Denn die Männer, welche di Reihe der Propheten Abraham (Gen. 20) und Mose fort setzten, zeigen in ihren Auszerungen keine Spur von den Bewusztsein, dasz ihre Mission aus menschlicher Geniali tät stamme, sondern hundert Spuren vom Gegenteil. Dahe kann das Schluszurteil nur dieses sein: das einzigartig Faktum der religionsgeschichtlichen Stellung Israëls for dert zu seiner befriedigenden Erklärung einen einzigar tigen Quellpunkt, und dieser ist nach dem Bewusztsein der führender Geister Israels ein Impuls von der trans zendentalen Sphäre her gewesen".

81) Wanneer Dr. H. M. van Nes in zijn *Historie Mythe en Geloof*, blz. 133, schrijft: „Ik geloof, dat doo deze vraag" (n m.l. „of, wanneer de Heer de een o andere plaats aan een bepaalden auteur heeft toegeschre ven, bv. Mozes of David, daarmede de quastie toch eigen lijk niet opgelost is voor wie zijn Godheid erkennen"

„bevestigend te beantwoorden feitelijk het beeld des Heeren docetisch wordt vervluchtigd, en zijn waarachtige menschheid dus wordt verminkt, zooals dit ook zou geschieden, wanneer wij Jezus bv. uitspraken zouden willen laten doen in betrekking tot de nieuwste ontdekkingen der natuurwetenschap", dan onderscheidt hij niet genoegzaam, en houdt er niet voldoende rekening mede, dat aldus aan den Heere niet maar onwetendheid wordt toegeschreven, gelijk Hij die welbewust van zichzelven uitgesproken heeft (Marc. 13 : 32), maar dwaling, vergissing: Hij zoude dan gemeend hebben te weten, wat Hij niet wist, of althans geloofd hebben, wat inderdaad niet was, zooals Hij het geloofde. En dat is geene kwestie meer van waarachtige menschheid òf docetisme.

[82]) Dr. G. Wildeboer schrijft: „Door Gen. 1 te karakteriseeren als een theologischwijsgeerig gedicht zijn wij dichter bij de bedoeling des auteurs, dan door het te houden voor geschiedenis", *Het Oude Testament* enz. blz. 11; maar hij voert geen bewijs voor zijne bewering aan; alsof wij haar maar op zijn gezag zouden moeten aanvaarden, niettegenstaande den blijkbaren anderen toon van dat hoofdstuk. En vervolgt hij: „Zelfs op traditioneel standpunt gaat het moeilijk zich een voorstelling te maken van de wijze, waarop de mededeeling van het werkelijk gebeurde zou hebben plaats gehad, of hoe er vóór de opteekening een mondelinge overlevering omtrent dit feit zou hebben bestaan"; dan is het toch wel wat zonderling, om niet te zeggen ongeoorloofd, om de geringheid van ons voorstellingsvermogen te willen laten beslissen niet maar over de mogelijkheid of onmogelijkheid van het verhaalde, maar over de bedoeling van den verhaler, ook tegen den duidelijken zin. Zegt hij vervolgens: „ons Oude Testament leert ons dan ook niet en wil ons niet leeren, *hoe* de wereld geschapen is", dan is dit wederom niets anders dan een autoritaire uitspraak, vlak in strijd zoowel met Gen. 1 als met Ex. 20 : 11, althans wat betreft het verloop der schepping; en het ten bewijze toegevoegde: „dan zouden er geen verschillende voorstellingen naast en tegenover elkander gevonden worden", is juist een punt in geschil, dat daarom slechts bewijskracht heeft voor wie dat gelooft.

[83]) Het gaat niet op, wat Dr. J. J. P. Valeton Jr. schrijft, *Het Oude Testament en „de critiek,"* blz. 21: „of het boek Daniel geschreven is in de ballingschap dan wel gedurende den maccabeeschen oorlog, geeft er zeer zeker een andere beteekenis aan, maar wat het ons, gelijk aan zijn eerste lezers, te zien geeft aan geloofstrouw en geloofsmoed en hulp van God en ik weet niet wat meer, en wat het ons daarin van Godswege te zeggen heeft, blijft daarom toch

volkomen hetzelfde. Het Woord Gods wordt er niet do geraakt. Uit dit oogpunt zijn voor de gemeente isag gische onderzoekingen, gelijk ik die zoo even bespr van nul en geener beteekenis. Het geloof heeft zijn eig terrein." De vraag is toch niet, wanneer Daniel als bo geredigeerd en gepubliceerd is, maar of historische feit zijn, wat het verhaalt. En moet dit ontkend word dan valt ook niet meer te spreken van geloofstrouw geloofsmoed en van hulpe Gods, die te zien gegev werden, dan voorzoover men dat ook mocht zeggen v elken roman met soortgelijken fantastischen inhoud. gemeente echter heeft voor haar geloof niet genoeg a fantasie, maar behoeft historie. Bovendien kan de wa deering van Daniel geen standhouden, wanneer het, teg zijn ondubbelzinnig beweren (vgl. 7 : 1, 2, 15, 28; 8 : 2, 15, 27; 9 : 1, 2, 22; 10 : 1, 2; enz.) van profetie geven door hemelsche bekendmaking, metterdaad z blijken te zijn beschrijving van destijds reeds gepasseer gebeurtenissen.

84) Om aan dit dilemma te ontkomen, worden do critici vooreerst de zelfgetuigenissen der H. Schrift u geschakeld (vgl. aant. 70), en beroepen zij er zich o dat prediking bedoeld werd. Zoo schrijft bv. Dr. A. d. Flier: „de boeken van het Oude Testament — ik h nu bepaaldelijk de geschiedkundige op het oog: voor anderen spreekt dit van zelf — bedoelen volstrekt n wat wij noemen „geschiedenis" te geven, d. w. z. e verhaal van hetgeen eenmaal werkelijk gebeurd is; w zij willen is: *prediking*, onderwijzing, stichting. De g schiedenis, die medegedeeld wordt, is derhalve midd en niet: doel. Met behulp van de geschiedenis m aan de lezers getoond worden, wie God voor Zijn vo is geweest, en wie dit volk voor Hem was, en wat Z volk dus aan Hem verschuldigd is, maar ook van He verwachten mag", *Van waar onze Bijbel*, blz. 28; v blz. 136, 224. Hiertegenover moet opgemerkt word dat deze boeken, om zoodanige prediking te kunn geven, juist op zuivere, betrouwbare wijze hebben moet voorstellen wat eenmaal werkelijk gebeurd is, zoodat m op hun berichten, hoe onvolledig en fragmentarisch m schien ook uit het oogpunt van bv. eene „geschieden van Israël", staat maken kan als betrouwbare gegeven terwijl zij hun karakter van prediking te meer inboet naarmate zij als geschiedenis medegedeeld zouden hebb wat niet werkelijk gebeurd ware.

85) Van ethische zijde aanvaardt men deze conclus niet; zie aant. 83, en Dr. A. v. d. Flier, *Van waar on Bijbel*, blz. 224: „Dit alles kan den indruk wekken, al de bijbel, wanneer hij niet langer bij het schijnsel

overlevering, maar bij het licht van het streng wetenschappelijk onderzoek bezien wordt, wel van zijn waarde moet verliezen. Toch is dit slechts schijn. Zeker, deze gevolgtrekking is meer dan eens gemaakt. Zij berust evenwel op een miskenning van zijn eigenlijke waarde. De gedachte aan een vervalschen van berichten ligt geheel buiten het gebied van den bijbel. Zij, die hiervan spreken, hebben haar eerst zelf daar ingedragen. De bijbelschrijvers hadden een andere opvatting. Zij hadden een ander doel met hun werk dan eigenlijke geschiedschrijvers. Zij waren geen geschiedschrijvers, wilden dit niet zijn en geven zich hiervoor ook niet uit. Zij waren *predikers*." Behalve wat reeds in de vorige aanteekening tegen deze redeneering opgemerkt werd, moet voorts nog gezegd worden, dat de verzekering, alsof aan „geen zweem van bedrog of van willekeur" gedacht mocht worden, wanneer het inderdaad met de boeken der H. Schrift stond gelijk de critici beweren, wel eenige nadere adstructie zou behoeven, tegenover de bewuste, geloof- en gehoorzaamheid vorderende uitdrukkingswijze der Bijbelboeken; tenzij men hun schrijvers beschouwe als onnoozele, te goeder trouw dwalende, door autosuggestie verblinde mannen. Voorts heeft volgens *De ethische richting* van Dr. J. J. P. Valeton Jr. de H. Schrift geen plaats of beteekenis in het geloofsleven. Ofschoon de H. Schrift waardeerende, blz. 8, 9, omschrijft hij op blz. 10 het ethisch standpunt als: „de absolute verzekerdheid omtrent de realiteit, afgezien van alle daarvan vroeger of later gegeven of nog te geven voorstellingen, van hetgeen God den mensch in Jezus Christus geschonken heeft, zijn openbaring, de verzoening in en door hem, het leven dat hij aangebracht heeft. Ik zou het ook kunnen omschrijven, genomen van een eenigszins anderen kant, als het poneeren van de absolute zelfstandigheid van het geloofsleven, als hebbende zijn zekerheid alleen in zichzelf." Daarmede is de H. Schrift uitgeschakeld; hoe hoog men haar ook waardeere, voor het geloofsleven kan zij geheel gemist worden, en heeft zij geen noodzakelijke beteekenis. Dr. Valeton schrijft verder: „wij *hebben* de dingen die ik daar noemde: openbaring, verzoening, leven met God, en wij hebben ze *door het geloof*, afgezien van ons kennen er van, in den zin van meer of minder juist verstandelijk kennen. Ik onderstreep zoowel het woord *hebben* als de woorden *door het geloof*. God *is*; God *heeft* tot ons gesproken op allerlei wijze en in velerlei deelen door de profeten en in het laatst der dagen door den Zoon; God *was* in Christus de wereld met zichzelven verzoenende; God *deelt* zijn leven ons *mee*. Of . . . hij is niet; hij heeft niets gedaan en doet niets van deze dingen, en al deze dingen *zijn* dus ook

niet. Indien het eerste, dan zijn deze dingen, ook afg zien van onze voorstellingen er van. Dan *is* de were ook met God verzoend, en dan kunnen wij er ook v genieten en de vruchten er van plukken . . ." blz. 10—1 Doch hierbij schijnt eenige onhelderheid bezwarend hebben gewerkt. Zeker hangt het feit niet af van on kennis, maar wel omgekeerd onze kennis van het fe Doch geloof sluit kennis in, en menschelijk geniet vordert bewustheid. Die bewuste kennis nu moet o een voor haar voldoenden grond zien. En daarbij H. Schrift uitschakelen is ze van alle hoogere beteeken berooven.

bl. 286 [86]) Men kan betreffende in den tekst genoemde dergelijke Schriftplaatsen vragen, wie het daar schriftel mededeelt, dat de Heere Mozes riep, of tot Mozes Ääron sprak, en dat Daniël droomde en zijn droom o schreef. En daarover laat zich verschillend redeneere Het zijn niet dezelfde vragen: naar den oorspronkelijk (menschelijken) auteur der stof, en naar de *redigeerin en publiceering* harer bekendmaking *als geheel of a boek*. Maar de zaak waar alles op aankomt, is dez heeft inderdaad de Heere alzoo tot Mozes, tot Mozes en Ääron, tot Jozua, tot Samuël, tot Jesaja e. a. gespr ken, en heeft in der waarheid Daniël alzoo gedroom en zijn droom in schrift nagelaten? Zoo neen, dan ve valt daarmede het heilig karakter der Schrift, mag niet meer Gods Woord heeten, moet zij als een bo van onwaarheid ter zij gelegd worden, hetzij men da van bedrog en vervalsching spreken wil, of niet.

[87]) „En omdat het recht der kritiek voor ieder, wie oog niet beneveld is door de dogmatiek, maar die de bijbel zelf laat spreken, zoo duidelijk te zien is en o weersprekelijk is, daarom en daarom alleen kon pro van Dijk als kenmerk der ethische richting van onze tijd noemen: dat hier het recht der bijbelkritiek alg meen wordt erkend . . .," Dr. A. v. d. Flier, *Het Ethis Beginsel*, blz. 27. Vgl. aant. 68.

[88]) Die in *Die biblische Urgeschichte* ook al „vor alle Dingen den biblischen Text selbst reden zu lassen" g loofde; vgl. Dr. G. Wildeboer, *De letterkunde d. O. V* blz. 75.

[89]) *De lett. d. O. V.*[3] blz. 75.

[90]) „Kritische (d. i. streng wetenschappelijke)" exege is exegese, die reeds in dienst staat van eene bepaald ofschoon misschien onbewust gekoesterde, geloofsove tuiging; en dat men daarmee komt tot „kritische analys schijnt nog al natuurlijk; dat heeft wel iets van a=a.

[91]) Vgl. Dr. A. Noordtzij *Schriftonderzoek* IV—XV in *de Bazuin* 1912 Nos. 13—24 (15 Maart—14 Juni). Soms komt dit vooropgezet, bevooroordeeld karakter der exegese ook duidelijk tot uitdrukking. Gelijk bekend is, oppert men tegen den Mozaïschen oorsprong van den Pentateuch allerlei bezwaren, uit den Pentateuch zelven genomen; vgl. bv. Dr. J. J. P. Valeton Jr., *Het Oude Test. i. h. licht van wetensch. onderz.* blz. 15—17. Maar hoe weinig deze den doorslag geven, kan afgeleid worden uit wat Dr. G. Wildeboer schrijft, *Het Oude Testament* enz. blz. 7. Eerst verklaart hij, dat „een ernstig, nauwkeurig lezen van het O. T. . . . de groote meerderheid der onderzoekers er toe gebracht heeft den Pentateuch te verklaren als een groot verzamelwerk van vier afzonderlijke geschriften over den Mozaïschen tijd en de geschiedenis, die daaraan voorafgaat", blz. 6. Dan zegt hij, dat het twee reeksen van argumenten zijn, die tot deze slotsommen geleid hebben: 1o. bewijzen aan den Pentateuch zelf ontleend; 2o. argumenten, die de andere boeken des Ouden Verbonds aan de hand doen. Na dan de eerste wat nader aangewezen te hebben, vervolgt hij: „Maar verreweg het grootste gewicht moet men hechten aan de tweede reeks van bewijzen, die aan de overige boeken des Ouden Verbonds ontleend zijn. Want op zichzelf zou het nog mogelijk zijn de eerstgenoemde plaatsen als latere toevoegsels te beschouwen . . . Maar daarmede vervalt niet het allergrootste bezwaar tegen de onderstelling van Mozes als auteur der Thora: dat de geschiedboeken des Ouden Verbonds zelf en de rollen der Profeten zich verzetten tegen deze hypothese. Wie zonder voorop gezette meening aangaande auteurschap van den Pentateuch de geschiedboeken en de Profeten leest, die krijgt op elke bladzijde den indruk, dat de Wet in haar geheel, zooals zij thans voor ons ligt, onbekend was", blz. 7. Doch alzoo blijkt duidelijk, dat juist eene *vooropgezette meening, hoe het zou moeten bevonden worden* in die geschiedenisboeken en bij die Profeten, indien het vroeger bestaan van den Pentateuch aangenomen kon worden, *de beslissende factor is.*

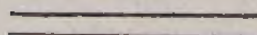
Een voorbeeld van gebondenheid en onnauwkeurigheid van exegese van niet onbelangrijke beteekenis is ook het volgende. Handelende over den offercodex in Lev. 1—7, schrijft Dr. J. J. P. Valeton Jr. in zijn in het begin dezer aanteekening genoemd werkje, blz. 24: „Aan Jeremia kan hij blijkens H. VII : 22 v. onmogelijk bekend geweest zijn als deel eener door God zelf bij den Sinaï ingestelde, heilige en onbepaald geldige cultusregeling." Vgl. ook de aanteekening der *Leidsche Vertaling* bij Jerem. 7 : 22. Leest men echter nauwkeurig wat de Heere in Jerem. 7 : 22 v. zegt, nml. dat Hij

bij Israëls uitleiding uit Egypte *niet gesproken* noch *ge-boden* heeft over brandoffer en slachtoffer, dan blijkt heel deze bewering op misverstand en bevooroordeeldheid en onnauwkeurigheid te berusten. In Zijne tien geboden, die de Heere voor allen hoorbaar *sprak*, staat niets omtrent offerande. En de Heere heeft dan ook Zijn verbond met Israël niet opgericht noch vastgesteld in offerverordeningen, welke Hij eerst later gaf, na Israëls bondsbreuk, Gen. 32, en *door Mozes' bemiddeling*. „Danach ist in der Stelle der Sinn zu finden, dasz Jeremia zu der von Gott dem Volke selbst bei dessen Erlösung aus ägypten verkundeten Forderung (d. h. zu den am Sinai promulgierten „Zehn Worten"), also zu grundlegenden Gesetze, die Opfervorschriften nicht gerechnet hat". E. König, *Geschichte d. Altt. Rel.* S. 23; vgl. S. 322—324.

bl. 287 [92]) Vgl. Dr. Ph. J. Hoedemaker, *De Mozaïsche oorsprong* enz. blz. 65—86.

bl. 288 [93]) „ . . . . en dat wij eigentlijk niet aan de Schrift gelooven om het Getuigenisse des Geestes, maar door deszelfs werkingen, terwijl wij aan den Geest geloof geeven om de Schrift," J. à Marck, *Kort Opstel* enz. 8 dr. (1763), blz. 19.

bl. 289 [94]) Geref. Dogm. 2 dr. I blz. 644.

RECENSIE.

Pentateuchal Studies bij HAROLD M. WIENER, M. A., L. L. B., 1912 Bibliotheca Sacra Company, Oberlin, *Ohio U. S. A.* 1912; *London,* ELLIOT STOCK, 353 pages, 8°.

De scherpzinnige schrijver van deze *Studies* is als een krach- kampioen tegenover de Wellhausiaansche school reeds be- ıd geworden door zijn vroegere geschriften „The Origin of Pentateuch", Studies in Biblical Law", en „Essays in Pen- euchal Criticism". Van het laatstgenoemde geschrift is het or ons liggende een vervolg; het bevat een aantal studiën, die otendeels herdrukken zijn van artikelen in de Bibliotheca Sacra. De schrijver is een Joodsch rechtsgeleerde, die als geloovig d strijdt voor de betrouwbaarheid van de ook hem als hei- geldende Schriftuur, en die als rechtsgeleerde er den nadruk legt, dat de wetten van den Pentateuch niet als litteratuur, ar als eigenlijke wetten beschouwd en beoordeeld willen zijn. Het kan m. i. bij eene onbevooroordeelde beschouwing door mand worden ontkend, dat de geschriften van den heer Wie- r, ook het jongste, van meer dan gewone beteekenis zijn. Of- oon niet behoorend tot het gilde der eigenlijke vakmannen of misschien juist mede daarom? — verricht de auteur toch getwijfeld zelfstandigen wetenschappelijken arbeid, waartoe trouwens in staat is, doordat hij behalve een bekwaam htsgeleerde ook een welgeoefend Hebraïst schijnt te zijn, en tendien van de critische litteratuur uitnemend op de hoogte is. Hierbij is de auteur een geboren strijder. Dit komt uit in de r opgenomen uitvoerige correspondentie aangaande de hou- g van een der medewerkers van de International Critical mmentary — wat voor mij het minst aantrekkelijke deel van boek is. Maar dit komt ook op allerlei andere wijze uit. o bv. in de eerste studie „some aspects of the conservative k in pentateuchal criticism", waarin de auteur optreedt als ı generaal, die het *plan de campagne* in groote lijnen aangeeft. er juist en van groot belang is hier zeker de opmerking, dat „conservative work" niet enkel negatief-critisch, maar bo- ıal positief-opbouwend moet zijn, m. a. w. moet trachten

eene eigene verklaring te geven van de gegevens, waarop [de] critische school hare beschouwing heeft gebouwd. Dat de aute[ur] zelf aan deze taak op eigen oorspronkelijke wijze zijn kra[cht] beproeft, is stellig de voornaamste reden van de belangrijkhe[id] zijner geschriften.

Natuurlijk sluit een dankbare erkenning hiervan niet in zi[ch], dat men al zijne argumenten accepteert. Zoo zoekt de aute[ur] een zijner voornaamste argumenten in de stelling, dat de g[e]steldheid van den ons overgeleverden tekst zoo onzuiver is, d[at] zulk een tekst voor de onderscheiding van verschillende bro[n]nen eigenlijk geheel geene betrouwbare gegevens oplevert.

Zekere legt hij, zooals ook van andere zijde is aangetoo[nd], hier den vinger op een zwak punt der critische constructie, d[ie] bv. op het verschillend gebruik der Godsnamen is gebouw[d] zonder voldoende onderzoek der tekstcritische gegevens. To[ch] dringt de vraag zich onwillekeurig op, of de heer Wiener [hier] niet in het tegengestelde uiterste vervalt. Ook als hij betoo[gt], dat in Deut. 17 : 14—20 oorspronkelijk niet van een „konin[g]" maar blijkens het „archon" van de Septuagint, van een „rege[er]der" in algemeenen zin sprake is, vraagt men zich af, of [dit] argument niet veel van zijne waarde verliest door de omsta[n]digheid, dat deze „regeerder", hij zij dan „koning" genoemd [of] niet, toch blijkens de geheele teekening geheel naar de wijze v[an] een koning schijnt te zijn gedacht.

Toch is de argumentatie van den auteur ongetwijfeld hoo[gst] belangrijk, m. i. vooral, wanneer hij tracht aan te toonen, d[at] het verschillend karakter, dat de onderscheiden gedeelten d[er] wetgeving vertoonen, op geheel natuurlijke wijze wordt ve[r]klaard uit het onderscheiden doel, waartoe ze moesten diene[n]. Over het algemeen getuigt geheel zijne beschouwing evenze[er] van oorspronkelijkheid als van vernuft en maakt ze toch [in] cardinale punten een sterken indruk van natuurlijk te zijn. A[ls] ik daaraan nog toevoeg, dat de stijl glashelder en de betoogtra[nt] boeiend is, dan heb ik misschien de voornaamste redenen genoem[d], waarom men dit boek, als men er eenmaal in begonnen is te leze[n], niet gemakkelijk weer terzijde legt, voordat men het althans op [de] voornaamste punten heeft doorgelezen en de hoofdbedoeling v[an] den schrijver heeft gevat. RIDDERBOS.